

DE EUREGIO VAN 1839

Casper M. Hamers



Bachelorthesis Geografie, Planologie en Milieu
Faculteit der Managementwetenschappen
Radboud Universiteit Nijmegen

AUGUSTUS 2018

De Euregio van 1839

Casper M. Hamers

Bachelorthesis Geografie, Planologie en Milieu

Faculteit der Managementwetenschappen

Radboud Universiteit Nijmegen

Augustus 2018

Begeleider: Dr. Olivier Kramsch

Studentnummer: s4592689

Woordenaantal: 21.100

Voorbladillustratie door Foto47. Gebruikt met toestemming.

Samenvatting

In deze tijd waar grensoverschrijdende samenwerking steeds belangrijker wordt met de steeds verregaandere globalisering is in de loop van dit proces achterblijven binnen de bestaande grenzen zo goed als onmogelijk geworden. De belangen zijn groot bij het behouden van een verenigd Europa, maar alle verschillende culturen van de Europese staten gaan niet zonder slag of stoot samen.

Op zijn minst één regio in Europa is zowel in zijn verleden als in het heden de perfecte petrischaal om alle integratieprocessen te illustreren. Het is in het begin van de negentiende eeuw samengevoegd uit talloze kleinere staatjes, behield een sterk grensoverschrijdend netwerk met de omliggende landen en wist zich evengoed uit het niets samen te pakken om één van de meest onderscheidende identiteiten op te bouwen die we kennen, ondanks de grote mate van heterogeniteit binnen de regio. Deze regio is Limburg: een Euregio-prototype sinds 1839.

De mate van succes bij grensoverschrijdende samenwerking op lokale schaal kan worden verklaard uit twee voorwaarden: identiteit en instituties. In dit onderzoek wordt met behulp van een etnografische onderzoeksstrategie het bestaan van de eerste voorwaarde onderzocht vanuit een bottom-up en Nederlands perspectief: hoe kan de cultureel-historische achtergrond van Nederlands-Limburg de grensoverschrijdende samenwerking binnen de Euregio Maas-Rijn bevorderen?

Van deze cultureel-historische eigenschappen zijn een aantal bij uitstek geschikt bevonden om bruggen te slaan met de grensoverschrijdende regio's binnen de Euregio Maas-Rijn, en dit moet met name gezocht worden op het gebied van taal en het verenigingsleven. De vroege dominante rol van religie in Limburg is in de huidige tijd zo goed als uitgespeeld, anders had dit absoluut een aanknopingspunt kunnen zijn gezien de Rooms-Katholieke geschiedenis van de complete Euregio Maas-Rijn, en de gevonden lokalistische volksaard van de Limburgers is eerder een belemmering voor grensoverschrijdende samenwerking, hoewel dit ook het ontstaan van een nationalistisch sentiment, wat in zoveel andere Euregio's een achilleshiel blijkt, in Limburg heeft onderdrukt.

Gedeputeerde Geurts noemt in dit onderzoek taal de allesbepalende factor die zelfs nog zwaarder weegt dan institutionele belemmeringen over de grens. Daarom is het belangrijk om al zeer vroeg in te zetten op taalonderwijs. Verder speelt het gezamenlijke dialect ook een belangrijke rol, want dit neemt de eerste taalbarrières, en dan vooral in de sociale omgang, weg. Tenslotte zou de etiquette moeten veranderen zodat het algemener geaccepteerd wordt om te 'luistertalen'; personen spreken dan gewoon hun eigen aparte taal tegen elkaar. Hoewel hun taalvaardigheid misschien niet genoeg is om het vloeiend te kunnen spreken, kunnen ze de taal van elkaar wel verstaan. De verenigingen liggen cultureel vaak dicht bij elkaar. Zo vierten carnavalsverenigingen zowel in Limburg als over de grens de Rijnlandse variant van het carnaval, in tegenstelling tot de rest van Nederland en Vlaanderen. Ook de schutterijen, en dan met name in Belgisch- en Nederlands-Limburg, hebben gelijke tradities, zoals de militaristische insteek en het schieten met de 'zware buks'.

Dit onderzoek werpt vooral een negatief licht op de provincie Luik binnen de Euregio Maas-Rijn, en deze vormt ook objectief een anomalie binnen de anderzijds redelijk uniforme grensregio, vooral door de taalbarrière die hier wordt opgeworpen. Het is tijd om minder naar de verschillen en meer naar de overeenkomsten te kijken, die er wel degelijk zijn: zo wordt Limburg nog steeds gepromoot als provincie van de "Luikschen genotzucht". De wordingsgeschiedenis van Nederlands-Limburg uit de versplinterde lokalistische bolwerken bewijst dat het mogelijk is om over deze schijnbaar zo grote verschillen heen te stappen en elkaars wel degelijk bestaande overeenkomsten te omarmen.

Inhoudsopgave

1 Inleiding	4
1.1 Projectkader	4
1.1.1 De wereld	4
1.1.2 De regio	6
1.2 Doelstelling	6
1.3 Vraagstelling	7
2 Theorie	9
2.1 Euregio	9
2.2 Cross-border cooperation (CBC)	10
2.3 Identiteit	11
2.4 Conceptueel model	12
3 Methodologie	14
3.1 Onderzoeksgebied	14
3.2 Onderzoeksstrategie	15
4 Limburg, Neerland's Nok	18
4.1 De Limburgse paradox	18
4.2 Limburg geconstrueerd	19
4.3 Limburg gedeconstrueerd	25
4.3.1 Taal	26
4.3.2 Lokalisme	28
4.3.3 Religie	30
4.3.4 Verenigingsleven	30
4.3.5 Anti-Hollands sentiment	31
4.4 Conclusie literatuuronderzoek	32
5 Empirisch hoofdstuk	33
5.1 Interview 1	33
5.2 Interview 2	35
5.3 Interview 3	37
5.4 Interview gedeputeerde	39
6 Conclusie	42
6.1 Beantwoording onderzoeksvragen	42
6.2 Discussie	44
7 Bibliografie	45
8 Bijlagen	49
8.1 Kaart van Euregio Maas-Rijn	49
8.2 Het Limburgs-Nederrijnse dialectcontinuüm	50
8.3 Interviewguide inwoners	51
8.4 Interviewguide gedeputeerde	52

1 Inleiding

1.1 Projectkader

1.1.1 De wereld

In deze tijd waar grensoverschrijdende samenwerking steeds belangrijker wordt met de steeds verregaandere globalisering die al tientallen jaren exponentieel doorzet (Arrighi, 1994; Jessop, 2002; Krugman, 2017), is in de loop van dit proces achterblijven binnen de bestaande grenzen zo goed als onmogelijk geworden.

Globalisering is niet nieuw. Hoewel het begrip zelf pas in de jaren negentig van de vorige eeuw als een soort ‘catch-word’ opkwam om de totaliteit van supranationale krachten die hun stempel drukken op de hedendaagse wereld aan te duiden, is het proces zelf al langer bezig. Sommigen nemen als beginpunt de handel over de Zijderoute die China en Europa verbond vanaf de middeleeuwen, anderen nemen als beginpunt de zestiende eeuw waarin het kolonialisme opkwam, en weer een andere stroming claimt dat de wereldeconomie tot in de negentiende eeuw compleet gefragmenteerd en gedeglobaliseerd was (Arrighi, 1994; O’Rourke & Williamson, 2002; Hopkins, 2011).

Verschillende partijen gedurende de wereldgeschiedenis hebben pogingen ondernomen om de stoomwals der globalisering te dwarsbomen, maar deze zijn tot nu toe bijna allemaal zinloos gebleken. Het recentste voorbeeld vindt men in de Verenigde Staten, waar president Trump met een bijzonder reactionaire agenda de barricades opgaat tegen een steeds meer geïntegreerde wereld met ‘the Wall’, reisverboden, importheffingen, etc. Ook in Europa is er al decennialang weestand tegen de aantasting van de nationale soevereiniteit (Sangiovanni, 2006; McCormick, 2017; Baun, 2018). De Europese Unie heeft tijdens zijn bestaan al meerdere crises gezien, maar nog nooit van zo een breedte en diepte, en nog nooit zijn er zoveel klappen uitgedeeld tegen de Europese integratie in zo een korte tijd. McCormick (2017) spreekt in dit verband over “the Five Crises” (p. xii): de veto tegen de Europese grondwet in 2005, de financiële crisis van 2007, de Europese staatsschuldencrisis van 2009, de vluchtelingen crisis van 2015, en in 2016 het absolute dieptepunt toen het Verenigd Koninkrijk in een referendum voor vertrek uit het Europese samenwerkingsverband stemde. Of alle nationalistische acties over de wereld het beoogde effect hebben om het eigen land weer machtig te maken valt nog te bezien, aangezien bewijs zich aan het opstapelen is dat de Verenigde Staten juist zijn positie als wereldleider begint te verliezen (Clifton, 2018) en het Verenigd Koninkrijk economisch eerder slechter dan beter uit te Brexit dreigt te komen (Springford, 2018).

Weerstand tegen globalisering is echter, net als het proces zelf, allesbehalve nieuw (Arrighi, 1994). Een aantal bekende grootscheepse opstanden tegen globalisering vonden plaats in Azië tegen het einde van de negentiende eeuw. In 1877 tijdens de Meiji-restauratie in Japan brak de befaamde Satsuma-opstand uit, aangevoerd door de samoerai die met lede ogen aanzagen hoe hun oude cultuur verwesterste en daarmee ook hun eigen machtspositie begon te verwateren. Dit conflict is gepopulariseerd door de film *The Last Samurai* uit 2003, waarin de kijker eigenlijk in een anti-globalistisch gezichtspunt wordt gehesen. In China brak in 1899 eenzelfde rebellie uit, bekend geworden als de Bokseropstand, aangevuurd door eenzelfde sentiment waarin de westerse waarden en religies de Chinese cultuur verdrongen. Beide keren bleken de opstandelingen echter geen partij voor de onverbiddelijk doorstomende globalisering.

Het proces van Europese integratie kan niet los worden gezien van dit globaliseringsproces. Hoewel het veel te kort door de bocht is om te zeggen dat de Europese landen intentioneel gingen samenwerken omwille van globalisering, werd de creatie van Europese samenwerking wel degelijk gevormd door processen die voortvloeien uit globalisering, al lang voordat deze term gepopulariseerd werd (Ross, 1998). Al tijdens het interbellum werd ingezien dat de Europese economieën zwaar van elkaar afhankelijk waren en bovendien steeds meer moesten concurreren met een steeds machtiger wordende Amerikaanse markt. De noodzaak om weerstand te kunnen bieden aan de grotere verenigde markten elders op de wereld versterkte de roep om Europese economische integratie behoorlijk (Ross, 1998; Archer, 2008; Kaiser & Varsori, 2010; McCormick, 2017). Het was echter de verwoesting van de Tweede Wereldoorlog die de uiteindelijke katalysator en directe aanleiding zou vormen voor een verenigd Europa. Het verenigen van de Europese staten werd gezien als enige redmiddel tegen het ultranationalisme dat het continent al tweemaal op de rand van de afgrond had gebracht in de Eerste en Tweede Wereldoorlog (Swedberg, 1994; Ross, 1998; Archer, 2008; McCormick, 2017). Een goed voorbeeld van dit sentiment kan gevonden worden in een bekende speech die Winston Churchill gaf op 19 september 1946 voor de Universiteit van Zürich:

"I wish to speak to you today about the tragedy of Europe. This noble continent, comprising on the whole the fairest and the most cultivated regions of the earth, enjoying a temperate and equable climate, is the home of all the great parent races of the western world. It is the fountain of Christian faith and Christian ethics. It is the origin of most of the culture, the arts, philosophy and science both of ancient and modern time. If Europe were once united in the sharing of its common inheritance, there would be no limit to the happiness, to the prosperity and the glory which its three or four million people would enjoy. Yet it is from Europe that have sprung that series of frightful nationalistic quarrels, originated by the Teutonic nations in their rise to power, which we have seen in this twentieth century and even in our own lifetime, wreck the peace and mar the prospects of all mankind." (Churchill, 1946)

Het moge duidelijk zijn uit bovenstaande voorbeelden dat de belangen groot zijn bij het behouden van een verenigd Europa, zowel om economische als pacificerende redenen, maar dit verenigd Europa vergt constant onderhoud om het in stand te houden en staat op dit moment op lossere schroeven dan ooit. Alle verschillende culturen, identiteiten, en gewoonten van de Europese staten gaan niet zonder slag of stoot samen. Al sinds het begin van de Europese samenwerking zijn er politieke conflicten over economische onzekerheden, verlies van identiteit en soevereiniteit, en een grote verscheidenheid aan natiegebonden factoren. Ook het verschil tussen de zienswijze van de elite en de massa ten opzichte van de Europese integratie is pijnlijk duidelijk geworden in dit proces (Sangiovanni, 2006; McCormick, 2017; Baun, 2018).

Het optimaal benutten van de centripetale krachten binnen Europa zonder de altijd aanwezige centrifugale krachten te ontketen kan dus een soort heilige graal in de Europese integratie worden genoemd; een graal die Europa hard nodig heeft in deze roerige tijden.

1.1.2 De regio

In de eerste drie decennia na de Tweede Wereldoorlog, die Jessop (2002) “‘the thirty glorious years’ of postwar economic expansion” (p. 25) noemt, lag de focus van de meeste landen op het ontwikkelen van een ‘nationale economie’, waarmee het dominante schaalniveau voor economische organisatie nationaal was met de ontwikkeling van onder andere de typische naoorlogse verzorgingsstaat (Arrighi, 1994; Jessop, 2002).

Door de doorgaande trend van globalisering en internationalisering in Azië en Amerika werd het echter steeds moeilijker om aan deze nationale economische organisatie vast te houden (Arrighi, 1994; Brenner, 1998). Daarnaast werd het belang van regio-specifieke problemen op lokaal schaalniveau ook steeds belangrijker gevonden (Jessop, 2002); en zo werd de discours van het gesloten economische systeem binnen een natiestaat langzaam uit elkaar getrokken naar tegelijkertijd wereldwijd en lokaal niveau. Collinge (1996) noemt deze zoektocht naar een nieuw ankerpunt in het brede spectrum aan schaalniveaus “relativisation of scale” (p.1), waarin alle verschillende niveaus met elkaar concurreren om het nieuwe dominante discours te worden in economische en bestuurlijke organisatie. Dit heeft op het regionaal niveau geleid tot de opkomst van grensoverschrijdende regio’s (cross-border regions, of CBRs); een bijzonder goed voorbeeld van deze *relativisation of scale* (Collinge, 1996; Jessop, 2002; Perkmann, 2007). In Europa hebben deze regio’s vorm gekregen onder de naam ‘Euregio’s’.

Deze Euregio’s zijn een integraal onderdeel van het Europese integratieproject omdat het hier om *bottom-up*-initiatieven gaat die tegenwicht bieden aan de aantijgingen van ondemocratische *top-down* integratiedwang die de Europese Unie regelmatig te horen krijgt (Lagana, 2017; McCormick, 2017). De Euregio’s lopen echter tegen een aantal problemen aan waar de Europese Unie als geheel ook vaker last van heeft. Het bestaan van verschillende stelsels van rechterlijke, administratieve, en sociale voorzieningen, alsmede de vaak verschillende talen en culturen over de grens maken de samenwerking en zeker de integratie binnen deze grensoverschrijdende regio’s niet makkelijk (Commission of the European Communities, 1991). Daar komt nog eens bij dat als gevolg van de dominante discours die het creëren van natiestaten promootte tijdens de twintigste eeuw veel grensregio’s zijn vervallen tot periferieën, die geïsoleerd zijn geraakt van de centra van economische en politieke activiteit. Daarnaast hebben veel van deze ‘harde’ grenzen de economische centra in de grensregio’s gescheiden van hun natuurlijke achterland (O’Dowd, 2002).

Op zijn minst één regio in Europa is zowel in zijn verleden als in het heden de perfecte petrischaal om al deze processen te illustreren. Het is in het begin van de negentiende eeuw samengevoegd uit talloze kleinere staatjes, behield een sterk grensoverschrijdend netwerk met de omliggende landen en wist zich evengoed uit het niets samen te pakken om één van de meest onderscheidende identiteiten op te bouwen die we kennen, ondanks de grote mate van heterogeniteit binnen de regio. Deze regio is Limburg: een Euregio-prototype sinds 1839.

1.2 Doelstelling

Uit het projectkader blijkt duidelijk dat er sprake is van een urgent integratieprobleem dat zich uitstrekt over verschillende schaalniveaus en dat zich in Europa al decennialang volhardt en mogelijk alleen maar urgenter wordt naarmate de tijd verstrijkt. Een oplossing binnen de Europese Unie lijkt voorsnóg ook ver weg nu landen de nationale agenda met regelmaat vóór de Europese agenda plaatsen.

Een probleem van deze enorme omvang is onmogelijk op te lossen binnen één onderzoek. Daarom wordt in dit onderzoek ook niet gekeken naar het globale, Europese, of zelfs nationale niveau. Dit onderzoek gaat terug naar de wortels waar het integratieprobleem begint, op het lokale en regionale niveau. Als integratie al een probleem kan zijn tussen twee steden die slechts 10 kilometer van elkaar verwijderd zijn en slechts door een grens gescheiden worden, kunnen we ook niet verwachten dat dit op Europees niveau niet dezelfde problemen met zich meebrengt. Anderzijds kunnen we er wel vanuit gaan dat het analyseren en aanpakken van het integratieprobleem op regionaal niveau inzichten oplevert en *spillover*-effecten creëert waarbij de Europese integratie op hoger niveau ook gebaat is.

Om deze reden is het interessant om te kijken naar het functioneren van de Euregio's, en of het hierin lukt de gewenste grensoverschrijdende samenwerking en integratie te bereiken. In dit geval wordt gekeken naar de Euregio Maas-Rijn, dat zich, verspreid over vier landen, in een regio bevindt die het hele integratieproces al een keer van voor tot achter heeft moeten doorlopen, met Nederlands-Limburg in het bijzonder. Hierdoor heeft de regio unieke eigenschappen ontwikkeld die naar alle waarschijnlijkheid de internationale oriëntatie sterk bevorderen. Daarom wordt in dit onderzoek gepoogd deze eigenschappen te identificeren, analyseren, en toe te passen in de Euregio Maas-Rijn, en mogelijkerwijs ook aanbevelingen te doen voor de tientallen andere Euregio's binnen de Europese Unie. De doelstelling van dit onderzoek luidt dan ook:

“Inzicht krijgen in de eigenschappen die de Nederlands-Limburgse cultuur heeft opgebouwd gedurende de geschiedenis en onderzoeken hoe deze de hedendaagse grensoverschrijdende samenwerking binnen de Euregio kunnen bevorderen met behulp van interviews en andere kwalitatieve onderzoeksmethoden.”

Dit onderzoek voegt toe aan de kennis van het functioneren van Euregio's en mogelijke verbetering hiervan. Politicologie, economie, geografie en geschiedenis worden met elkaar gecombineerd om een beeld van het gebied te schetsen dat onder de Euregio Maas-Rijn valt. Het betreft hier dus niet alleen een grensoverschrijdend, maar ook een disciplineoverschrijdend onderzoek. Anders dan vele andere geschreven wetenschappelijke werken zowel specifiek over de Euregio Maas-Rijn als over andere Euregio's wordt dit werk niet vanuit een institutioneel of politiek perspectief geschreven, maar vanuit een *bottom-up* en historisch-cultureel perspectief. Dit betekent dat er vooral wordt gekeken naar de ontwikkelde cultuur, identiteit en integratie van de bevolking in deze roerige regio die al vele persoonlijkheidsveranderingen heeft doorgemaakt, hoe dit proces is verlopen en tenslotte hoe dit toepasbaar en te exploiteren is in de context van de Euregio Maas-Rijn. In andere woorden: de vraag is niet “hoe kunnen we de samenleving aan de Euregio aanpassen?”, maar “hoe passen we de Euregio aan de samenleving aan?”.

1.3 Vraagstelling

In dit onderzoek worden dus de specifieke culturele eigenschappen die Nederlands-Limburg in zijn geschiedenis heeft opgebouwd onderzocht met betrekking tot hun toepassing op de grensoverschrijdende samenwerking binnen de Euregio Maas-Rijn. Voortvloeiend uit de doelstelling komt de volgende vraag naar voren die de rest van dit onderzoek zal leiden:

Hoe kan de cultureel-historische achtergrond van Nederlands-Limburg de grensoverschrijdende samenwerking binnen de Euregio Maas-Rijn bevorderen?

Om de hoofdvraag op de juiste manier te beantwoorden is het van belang om deelvragen te hanteren die een ondersteuning bieden bij het beantwoorden van de hoofdvraag. Deze deelvragen zijn gefocust op de logische deelaspecten die voortvloeien uit de hoofdvraag en de doelstelling, en kunnen stap voor stap beantwoord worden wat uiteindelijk tot beantwoording van de hoofdvraag leidt. De deelvragen van dit onderzoek zijn:

- Wat is de cultureel-historische achtergrond van Nederlands-Limburg?
- Welke cultureel-historische eigenschappen kunnen mogelijk gebruikt worden ter bevordering van grensoverschrijdende samenwerking in de Euregio Maas-Rijn?
- Hoe kunnen deze geïdentificeerde cultureel-historische eigenschappen geëxploiteerd worden ter bevordering van de grensoverschrijdende samenwerking in de Euregio Maas-Rijn?

2 Theorie

Om een goede basis aan informatie te krijgen voor de interpretatie van de onderzoeksresultaten is het van belang om van tevoren een goed overzicht te maken van alle verschillende theoretische veronderstellingen achter de belangrijkste concepten van dit onderzoek. Deze theoretische veronderstellingen zijn verkregen door een literatuurstudie aan het begin van het onderzoeksproces en hebben het verdere onderzoek op deze wijze ook vormgegeven. Ten eerste wordt het bedrieglijk uniform genaamde Euregio-concept beschreven. Daarna worden de perspectieven op grensoverschrijdende samenwerking belicht, waaruit blijkt dat zowel instituties als identiteit de belangrijkste voorwaarden zijn hiervoor. Aangezien de cultureel-historische achtergrond het belangrijkste uitgangspunt is van dit onderzoek zal het begrip identiteit ook nog worden verkend. Tenslotte wordt het conceptueel model opgesteld uit de theoretische verkenning.

2.1 Euregio

Aangezien dit onderzoek plaatsvindt in de context van de Euregio Maas-Rijn, is het ook geboden om het concept 'Euregio' uit te diepen. Wat is dit precies en wat is de doelstelling ervan?

Er bestaat geen eenduidige definitie, vormgeving of organisatie van een Euregio, aangezien de onderlinge verschillen erg groot zijn. Sommige Euregio's zijn institutioneel verankerde regimes terwijl andere meer uit informele coalities bestaan met gelimiteerde of niet-bestaande institutionalisering (Perkmann, 2002; Perkmann, 2007; Medeiros, 2011). De grote diversiteit tussen Euregio's blijkt uit de *AEBR Practical Guide to Cross-Border Cooperation* waar maar liefst vier definities gegeven worden voor een organisatie die mogelijk als een Euregio geïnterpreteerd kan worden:

1. *"an amalgamation of regional and local authorities from both sides of the national border, sometimes with a parliamentary assembly;*
2. *a cross-border organization with a permanent secretariat and experts and administrative staff;*
3. *according to private law based on national associations or foundations from both sides of the border according to the respective public law;*
4. *according to public law based on international treaties which also regulate the membership of regional authorities"* (EC, 2000).

Perkmann (2002) waagt zich er dan ook niet aan om een echte eenduidige definitie te geven, maar noemt wel een kenschets van Euregio's in het algemeen: *"a more or less institutionalized collaboration between contiguous subnational authorities across national borders"* (p. 115). Svensson & Nordlund (2015) gaan mee in de visie van Perkmann met hun definitie: *"formalized cooperation initiatives between sub-national authorities, often including private and non-profit actors located close to a border in two or more countries"* (p. 327). Lepik (2009) volgt deze visie in grote lijnen, maar heeft wel een belangrijke toevoeging aan de voorgenoemde definities door het bestaan van grensoverschrijdende interactie als voorwaarde voor het bestaan van een Euregio te hanteren:

"The term 'euroregion' refers mostly to institutionalized cross-border cooperation applied to a joint or twin-region of at least two different countries sharing a border. Yet, the existence of institutionalized cooperation does not imply the existence of a euroregion per se. Some regions which share a border have very close cooperation on various matters similar to euroregions without possessing a special institution to promote cross-border relations and activities. Sometimes regions

possess an institution for managing cross-border activities, yet little significant cross-border interaction occurs” (pp. 266-267).

Gebaseerd op bovenstaande definities van Euregio's kan geconcludeerd worden dat een Euregio bestaat uit een orgaan, zij het formeel of informeel, dat grensoverschrijdende samenwerking tussen verschillende regionale autoriteiten verspreid over meerdere landen stimuleert in een grensregio met een grote mate van grensoverschrijdende interactie en/of afhankelijkheid.

De oudste Euregio dateert uit 1958; dit is de “EUREGIO” op de Duits-Nederlandse grens en bestaat uit delen van Overijssel, Drenthe, Gelderland, Niedersachsen en Nordrhein-Westfalen. Dit eerste initiatief heeft ook zijn naam meegegeven aan het latere gehele Euregio-concept (Lepik, 2009). Pas in de jaren 70 van de vorige eeuw (tegen het einde van de “thirty glorious years” van Jessop) begonnen er meer van deze grensoverschrijdende samenwerkingsverbanden op te komen binnen de Europese Unie. Mede dankzij de financiële steun van de Europese INTERREG-A-projecten die deze grensoverschrijdende initiatieven sinds 1990 ontvangen nam het aantal Euregio's explosief toe in de jaren 90 van de vorige eeuw. Vóór de opstart van INTERREG-A bestonden er nog slechts 19 Euregio's geconcentreerd rond landen die sowieso al een lange geschiedenis van samenwerking hadden, zoals Benelux/Duitsland en de Scandinavische landen (AEBR, 2008), maar sindsdien is het aantal gegroeid tot meer dan 70 Euregio's verspreid door heel Europa (Perkmann, 2002; Medeiros, 2011).

2.2 Cross-border cooperation (CBC)

Centraal in dit onderzoek staat natuurlijk het concept *cross-border cooperation*, ofwel grensoverschrijdende samenwerking. Dit lijkt op het eerste gezicht een duidelijk begrip waarvan iedereen de betekenis kent en dat dus geen verdere uitdieping behoeft, maar er bestaan bijzonder veel verschillende theoretische benaderingen ten opzichte van grensoverschrijdende samenwerking.

Martinos & Mahnkopf (1999) definiëren grensoverschrijdende samenwerking als “*neighbourly co-operation in all areas of life between regional and local authorities along the border and involving all actors*”. Deze definitie licht al een tipje van de sluier op betreffende de complexiteit die gepaard gaat met grensoverschrijdende samenwerking. Het gaat niet slechts over kleine interacties zoals twee bedrijven die met elkaar zaken doen over een grens; het gaat over complete culturen en instituties die met elkaar verweven raken.

Een dominant discours in de wetenschap ter benadering van grensoverschrijdende samenwerking is het institutionele perspectief, dat instituties als de drijvende kracht ziet in alle vormen van politieke besluitvorming en bovendien ook als vormgever optreedt van het gedrag van betrokken actoren door middel van institutionele selectie en het creëren van padafhankelijkheid. In dit perspectief worden de identiteit en belangen van de actoren bepaald op basis van beleid uitgeschreven vanuit instituties, en worden de actoren dus indirect gevormd door de institutionele context waarvan zij deel uitmaken (Perkmann, 1999; Boman & Berg, 2007). Vanuit dit perspectief zou het vormen van een Euregio dus een noodzakelijke en definitieve oplossing zijn voor een gebrek aan grensoverschrijdende samenwerking; immers, vanuit de opgerichte institutie volgt het handelen van de betrokken actoren.

Wat veel van de wetenschappelijke literatuur die zich baseert op het institutionele perspectief echter buiten beschouwing laat, of er slechts een kleine rol aan toebedeelt, is de cultureel-historische context van de regio, wat in dit onderzoek het centrale perspectief zal zijn. Het creëren van

grensoverschrijdende overheden vindt vaak plaats via een *top-down* proces, wat tot gevolg heeft dat grensoverschrijdende regio's, zoals Euregio's, relatief gescheiden van het dagelijkse leven van de gewone mensen bestaan (Paasi, 2001). Dit heeft tot gevolg dat de historisch-culturele achtergrond voor een groot deel buiten beschouwing wordt gelaten, terwijl dit juist het fundament legt van alle sentimenten en identiteiten die het "wij" en "zij" gevoel creëren; één van de grootste barrières bij grensoverschrijdende samenwerking. Deze identiteiten die de mensen aan de grens van elkaar scheiden, hebben echter ook het potentieel om hen te verenigen, zoals Van Houtum & Strüver (2002) laten zien:

"Overcoming borders is, we would argue, mainly about overcoming the socially constructed imaginations of belonging to a certain place and of the need for a spatial fixity. For, when imagination has the potential to divide people it also has the potential to unite people. Overcoming borders then asks for the reimagining of borders and the reimagining of outsiders as insiders" (p. 142).

Euregio's zien zichzelf graag als laboratoria voor Europese integratie (Kramsch & Dimitrovova, 2008), maar deze pogingen van de Europese Unie om grensoverschrijdende samenwerking te bevorderen lopen met regelmaat stuk op de aanname dat integratie en identiteit *top-down* kunnen worden gedicteerd (Scott, 2000; Strüver, 2004; Boman & Berg, 2007; Scott, 2012) en aan informele integratie is in veel van deze grensoverschrijdende regio's dan ook een groot gebrek (Perkmann, 1999). Paasi (2001) noemt dit "regio's op papier": zij hebben geen echte onderlinge integratie en bestaan alleen maar institutioneel als daadwerkelijk coherente regio. Echter hebben regio's ook potentie om te integreren vanuit arbitrair bepaalde territoriale en politieke eenheden, mits de politieke wil en betrokkenheid groot genoeg is. Of de urgentie tot regiovorming bij een Euregio hoog genoeg is, zeker gezien de vaak geringe betrokkenheid van de 'gewone man' hierbij (Perkmann, 2002; Knippenberg, 2004), valt nog te bezien.

2.3 Identiteit

Uit de twee bovenstaande paragrafen blijkt dat het begrip 'identiteit' en gerelateerde concepten vaak aan bod komen wanneer men het heeft over de mate van succes bij grensoverschrijdende samenwerking. Aangezien dit begrip een van de sleutelvoorwaarden is bij deze vormen van samenwerking is het ook geboden om hier aandacht aan te besteden. Dit is een zeer complex begrip wat aan de basis van onze eigen persoon ligt, en dus moeilijk objectief te vatten is. Er bestaan dan ook vele verschillende interpretaties. Wat is identiteit precies?

Als we in de etymologie van het woord identiteit duiken wordt duidelijk dat het van het Latijnse woord 'idem' afstamt, wat 'hetzelfde' betekent. Dit impliceert al de relatieve aard van het begrip; iets of iemand kan immers alleen maar hetzelfde zijn ten opzichte van iets anders (relativiteit). Identiteit slaat zowel op onze eigenheid als op onze gelijkheid (Lawler, 2015). Mensen vallen binnen verschillende gedeelde identiteitscategorieën; niemand identificeert zichzelf slechts met één identiteit. Deze verschillende identiteiten van een persoon zijn aan verandering onderhevig en bouwen op elkaar, maar kunnen ook intern met elkaar botsen (bijv. het zijn van 'moeder' en 'werker'). Sommige identiteiten sluiten elkaar echter wel uit en zijn permanent van aard (bijv. huidskleur en geslacht). De unieke combinatie van de identiteitscategorieën waar wij ons mee identificeren maakt de eigenheid van een persoon (Lawler, 2015).

De conclusie van Verhaeghe (2012) over identiteit is, net als bij Lawler (2015), dat dit steeds een product is, een constructie op grond van een wisselwerking tussen degene die de identiteit draagt en de ruimere sociale en culturele omgeving. Dit proces gaat levenslang door, dus is onze 'ik' nooit af. Identiteit weegt zichzelf ook af tegenover stereotyperingen, met het gemeenschappelijke kenmerk om onszelf als beter voor te stellen. Dit koppelt zich nagenoeg altijd aan uiterlijke kenmerken. Als deze niet zichtbaar genoeg zijn, dan maken we ze vaak eigenhandig zichtbaarder (Verhaeghe, 2012).

Dit komt ook tot uiting in het boek van Gielen (2008); hier wordt identiteit beschreven als persoonlijk en existentieel, met vragen als 'wie ben ik?', maar ook als interpersoonlijk en collectief, omdat identiteit pas werkelijk tot uiting komt in interpersoonlijke contacten en groepsprocessen en hierdoor vaak collectief wordt overgenomen (Gielen, 2008; Lawler, 2015). Dit maakt van identiteit een dynamisch en reflexief fenomeen, wat op basis van bepaalde gebeurtenissen kan veranderen.

Dit is ook een zeer belangrijk punt van Jenkins (2014); identiteit kan alleen worden begrepen als een proces van 'zijn' of 'worden'. Vervolgens geeft hij een minimale sociologische definitie van identiteit en identificatie (Jenkins, 2014, p. 18):

- *“‘Identity’ denotes the ways in which individuals and collectivities are distinguished in their relations with other individuals and collectivities.*
- *‘Identification’ is the systematic establishment and signification, between individuals, between collectivities, and between individuals and collectivities, of relationships of similarity and difference.*
- *Taken – as they can only be – together, similarity and difference are the dynamic principles of identification, and are at the heart of the human world.”*

De identiteit slaat dus grotendeels terug op de relatie tussen verschillende individuen die op basis van overeenkomsten en verschillen tot stand komt. Ieder individu kent een unieke persoonlijke (culturele) achtergrond en deze geeft vorm aan diens identiteit. Het inzicht dat een individuele identiteit bestaat uit vele aparte micro-identiteiten is in het kader van dit onderzoek van groot belang; dit geeft namelijk aan dat, hoewel een Nederlandse, Duitse of Belgische identificatie elkaar meestal wél uitsluiten, andere identificaties met bijvoorbeeld bepaalde culturele normen en activiteiten (neem als typisch voorbeeld binnen de Euregio Maas-Rijn: de schutterijen) een grensoverschrijdende sub-identiteit kunnen creëren.

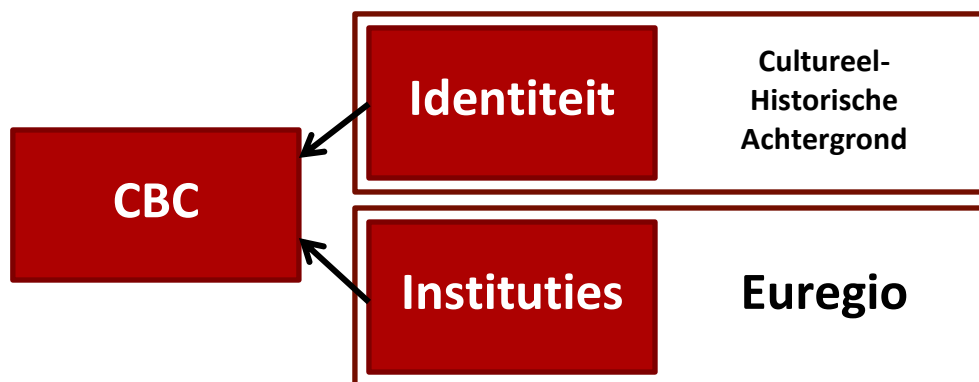
2.4 Conceptueel model

De volgende figuur geeft het conceptueel model weer dat bij dit onderzoek hoort. Hierbij worden aspecten van grensoverschrijdende samenwerking gebruikt die naar voren zijn gekomen uit de theorie. De mate van succes bij grensoverschrijdende samenwerking kan worden verklaard uit twee voorwaarden: identiteit en instituties.

Identiteit betreft de persoonlijke en culturele achtergrond van een individu. Deze achtergrond kan door de jaren heen ontwikkeld worden en is afhankelijk van de omgeving en andere omstandigheden. Een sterke drang naar eigen culturele waarden en identiteit kan gevolgen hebben voor hoe iemand staat ten opzichte van andere culturen. Een sterke cultuur en bijbehorende identiteit die over de grens heen reikt kan mogelijkheden bieden ter bevordering van grensoverschrijdende samenwerking. Identiteit krijgt hier dus gestalte in de vorm van de cultureel-historische achtergrond.

Instituties betreffen de begeleidende organen waaronder een (grensoverschrijdende) regio valt. Het plaatsen van een bepaald gebied onder een schijnbaar arbitraire administratieve of politieke eenheid kan al stimulans zijn om over te gaan tot regiovorming en integratie, wat op zijn beurt weer leidt tot grensoverschrijdende samenwerking. In het geval van de casus van dit onderzoek bestaat de institutie uit de Euregio Maas-Rijn.

Aangezien de regiovorming en informele integratie binnen de Euregio Maas-Rijn nog slechts gelimiteerd succes heeft gekend (Kramsch & Dimitrovova, 2008), lijkt het dat alleen het creëren van een overkoepelend orgaan niet genoeg is om de regio daadwerkelijk aan elkaar te lijmen. Dit heeft tot op zekere hoogte ook te maken met de statutaire restricties die het mandaat van de Euregio heeft ten opzichte van de nationale agenda's (Stichting Maas-Rhein, 1996), maar de kans dat dit in de komende jaren gaat veranderen is nihil en is niet al te interessant om te onderzoeken; dit is immers een vastgeroeste knop waar in het huidige politieke klimaat niet aan kan worden gedraaid. Daarom wordt in dit onderzoek vooral de focus gelegd op de cultureel-historische achtergrond; de drijfveer achter de identiteitsvorming die Van Houtum & Strüver (2002) als reddingsboei van de grensoverschrijdende samenwerking zagen.



Figuur 1: Conceptueel Model

3 Methodologie

3.1 Onderzoeksgebied

In het kader van dit onderzoek is ervoor gekozen om de Euregio Maas-Rijn in te stellen als onderzoeksgebied, met de nadrukkelijke focus op het meest centraal gelegen gedeelte van deze regio: Nederlands-Limburg.

De Euregio bestaat uit de volledige Belgische provincies Limburg (Vlaanderen) en Luik/Liège (Wallonië), de Duitstalige Gemeenschap binnen België (recentelijk omgedoopt tot Oost-België/*Ostbelgien*), het Nederlandse Zuid-Limburg inclusief de Midden-Limburgse gemeenten Echt-Susteren, Maasgouw, Roerdalen en Roermond, en het westelijke deel van het Duitse *Regierungsbezirk Köln*, te weten de stad Aken/Aachen en de districten *Heinsberg*, *Düren* en *Euskirchen* (uitvergroete kaart in Bijlage 8.1).



Figuur 2: De Euregio Maas-Rijn

De Euregio Maas-Rijn is in 1976 opgericht als werkgroep door de gouverneurs van de provincies Nederlands-Limburg, Belgisch-Limburg en Luik, en de *Regierungpräsident* van Keulen; hiermee is het één van de oudste grensoverschrijdende samenwerkingsverbanden in de Europese Unie. In 1991 werd het samenwerkingsverband geïnstitutionaliseerd met de oprichting van een stichting naar Nederlands recht, welke statutair zetelt in Eupen.

Zoals gezegd zal de primaire focus van het onderzoek liggen op het Nederlands-Limburgse deel van de Euregio Maas-Rijn, vanwege drie redenen die dit gebied het interessantst maken:

- Ten eerste grenst dit gebied als enige aan alle andere vier participerende regio's binnen het samenwerkingsverband. Dit maakt Nederlands-Limburg extra interessant omdat het niet primair met één of twee andere politieke organisaties en/of culturen te maken heeft terwijl de andere van ondergeschikt belang zijn, maar met maar liefst vier stuks direct in aanraking komt.
- Ten tweede heeft Nederlands Limburg van alle participerende regio's de meest turbulente geschiedenis: eerst gefragmenteerd, toen toegewezen aan het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, bij de Belgische opstand zich bij België geschaard, en vervolgens toch weer bij Nederland geïntegreerd, terwijl het een sterke band met de omringende Franse en Duitse gebieden behield. Dit is wat het tot een prototype-Euregio maakt, wat het tegelijkertijd ook aannemelijk maakt dat hier de cultuur, meer dan in andere gebieden, zeer gericht is op internationale samenwerking.
- Ten derde is dit het kerngebied van het Limburgse dialect, wat verspreid is over een groot deel van de Euregio Maas-Rijn. Aangezien taal één van de grootste culturele bindfactoren is, en verschil hiervan één van de grootste barrières, is het aannemelijk dat dit een stimulans kan zijn voor de grensoverschrijdende samenwerking vanuit Nederlands-Limburg.

3.2 Onderzoeksstrategie

Om de hoofdvraag van dit onderzoek te kunnen beantwoorden, zal gebruik worden gemaakt van verschillende soorten analysemethoden en bronnen, zoals diepte-interviews, observaties en literatuuronderzoek. Het doel hiervan is inzicht te krijgen in de mate van grensoverschrijdende integratie tussen Nederlands-Limburg en de omliggende regio's. Deze grote verscheidenheid aan bronnen is noodzakelijk vanwege het feit dat dit een onderzoek van kwalitatieve aard is. Er wordt grote waarde gehecht aan de diepgaande motieven en sentimenten die de Limburgers met zich mee kunnen dragen. Het doel van dit onderzoek is dan ook niet per se om te kunnen generaliseren naar andere grensoverschrijdende regio's, maar meer een specifiek idee te krijgen wat de mogelijke drijvende krachten en barrières zijn in Nederlands-Limburg voor de grensoverschrijdende samenwerking met de gebieden over de Belgisch-Duitse grens. Hierbij ligt dan de nadruk op de ervaring vanuit de bevolking en niet vanuit bedrijven of politieke en bestuurlijke instanties.

Door middel van literatuuronderzoek wordt eerst de volledige geschiedenis van Nederlands-Limburg doorgenomen. Dit heeft als doel het blootleggen van alle unieke culturele eigenschappen die door de turbulente geschiedenis in de Limburgse volksgeest zijn geslopen die allemaal hun eigen uitwerking hebben op het succes van de grensoverschrijdende samenwerking in de Euregio Maas-Rijn. Cultuurverschillen kunnen immers grote barrières voor samenwerking zijn, maar culturele overeenkomsten kunnen de barrières die grenzen opwerpen weer teniet doen; het absolute toppunt hiervan zou zijn wanneer deze overeenkomsten dusdanig zijn dat er zelfs een gezamenlijke identiteit uit ontstaat. In zekere zin bestaat deze situatie in gelimiteerde vorm tussen Belgisch- en Nederlands-Limburg, wat een stimulans voor de grensoverschrijdende samenwerking levert (zie bijvoorbeeld het Limburgcharter). Identificatie van vergelijkbare culturele overeenkomsten met ook de Duits- en Franstalige regio's, die, wanneer afdoende geëxploiteerd, zelfs een eigen regionale identiteit in de Euregio zouden kunnen creëren, is daarom erg belangrijk om dit samenwerkingsverband naar het volgende niveau te tillen. Aangezien cultuur voor het overgrote deel bepaald is door de geschiedenis van een regio, is het dus verstandig dit grondig uit te lichten.

Als aanvulling op dit literatuuronderzoek zal er ook empirische data worden verzameld ter verificatie en uitdieping van de resultaten. In dit onderzoek worden twee rondes interviews uitgevoerd. De eerste ronde is bedoeld om een beeld te krijgen van motieven en standpunten van bewoners van Nederlands-Limburg met betrekking tot grensoverschrijdende samenwerking. Dit is niet alleen gericht op de mate van bestuurlijke of economische integratie, maar ook hoe zij de grenzen van de regio in hun dagelijkse leven ervaren. Wat zijn de struikelblokken die de grenzen voor hen opleveren en wanneer ervaren zij de grenzen juist niet? De respondenten worden niet gerandomiseerd gekozen, maar uit persoonlijke kring geselecteerd. Dit heeft twee voordelen ten opzichte van een volledig gerandomiseerde keuze. Ten eerste is het zo mogelijk om een goed representatieve doelgroep te kiezen op basis van de al reeds bekende achtergrond van de respondenten. Bij een volledige randomisatie is er een aanzienlijk risico dat dit niet het geval is; in theorie zou dit altijd een volledig representatieve steekproef moeten opleveren, maar in praktijk is het net zo goed mogelijk dat bepaalde doelgroepen duur pure kans buiten de steekproef vallen. Natuurlijk is het door het kleine aantal uitgevoerde interviews onmogelijk een volledig representatieve interviewronde te houden, maar dit kan op deze wijze wel benaderd worden. Ten tweede is het makkelijker om contact te leggen met de respondenten en zullen zij ook sneller informatie durven prijs te geven aangezien de onderzoeker een bekende is in plaats van een vreemde. Dit verkleint het risico op non-respons.

In de tweede ronde worden de resultaten van de eerste ronde meegenomen naar een overheidsfunctionaris, wordt hem gevraagd over zijn visie op grensoverschrijdende samenwerking en kan deze vergeleken worden met de visie van de bewoners van Nederlands-Limburg. Ook hier wordt weer vanuit een *bottom-up* principe gewerkt; vanuit de bewoners naar de overheid en niet vanuit de overheid naar de bewoners. In hoeverre komen de twee visies overeen en hoe kunnen de mogelijke verschillen overbrugd worden? In eerste instantie lijkt de meest voor de hand liggende keuze om een functionaris van de Euregio Maas-Rijn hiervoor te interviewen, maar gezien de gecompliceerde aard van het onderzoek, waar de Limburgse volksaard in centraal staat in plaats van de bestuurlijke constructie Euregio Maas-Rijn blijkt dit toch niet de beste keuze te zijn. Reden hiervoor is dat er vooral vanuit het Limburgse perspectief een onderzoek is opgezet naar de internationale samenwerking binnen de Euregio Maas-Rijn, en daarom is het belangrijker een overheidsfunctionaris van de provincie Limburg te benaderen dan een van de Euregio Maas-Rijn. Uiteindelijk is de keuze voor dit interview gevallen op dhr. Eric Geurts, gedeputeerde mobiliteit, stedelijke ontwikkeling en toerisme van de Limburgse Staten. Ook hier was het via persoonlijke contacten mogelijk om binnen een gelimiteerde tijdsperiode met zo een hooggeplaatste functionaris in contact te komen.

Deze interviews worden allemaal semigestructureerd uitgevoerd, wat garandeert dat de respondent ook open kan praten over zaken waar de interviewer in eerste instantie misschien geen rekening heeft gehouden bij het opstellen van de interviewgids, terwijl evenwel alle punten die voor de interviewer van belang zijn aan bod komen. Zo blijft de kans voor verrassingen open ten alle tijden open en voelen de respondenten zich ook meer gehoord, wat goed is voor de vertrouwensband en daarmee van de kwaliteit van de verkregen informatie. Dat dit langer duurt dan met een compleet gestructureerd interview wordt in dit geval voor lief genomen.

Tenslotte wordt ook gebruikgemaakt van observaties en persoonlijke ervaringen bij de analyse van de interviews die illustreren hoe het gesteld is met de bereidheid in de Limburgse cultuur om supranationale contacten aan te gaan. De nauwe betrokkenheid van de onderzoeker maakt het in deze context vele malen makkelijker om deze omschrijving te verkrijgen; de jaren onderzoek die anders gestoken hadden moeten worden in het meelopen met en het interviewen van Limburgers om een idee te krijgen van de huidige praktisch ervaren volksaard ten opzichte van wat in de literatuur is verschenen wordt hiermee uitgespaard.

Zoals bij bijna elk aspect van kwalitatief onderzoek is de interpretatie van de onderzoeksresultaten zeer sterk afhankelijk van interpretatie van de onderzoeker. Als inwoner van Nederlands-Limburg kan moeilijk de objectiviteit van de *detached observer* geclaimd worden, maar desondanks wordt in dit onderzoek gestreefd om de beschikbare data met een open blik te bestuderen en op zoek te gaan naar nieuwe bevindingen uit deze data. Daarbij levert het wél betrokken zijn bij het onderzoeksgebied natuurlijk ook unieke perspectieven, ervaringen en connecties op die het onderzoek kunnen bevorderen.

Ter verkrijging en analyse van de onderzoeksresultaten gaat dit onderzoek uit van de principes van etnografie, aangezien het onderzoek over het Nederlands-Limburgs perspectief gaat geschreven vanuit het Nederlands-Limburgs perspectief. Deze vorm van dataverzameling en -analyse houdt zich bezig met de analyse van een bepaalde culturele groep of maatschappij binnen een bepaalde context (Creswell, 2012), en sluit daardoor goed aan bij de doelstelling van dit onderzoek. Daarbij focust de methode zich vooral op het perspectief van binnenuit en de geschiedenis hierachter. Daarom is het

belangrijk om het verhaal en opvattingen van de doelgroep van het onderzoek te krijgen, wat ook een langstaande relatie vergt met deze doelgroep in het onderzoeksveld. Participant-observant contact, observaties en geschreven teksten bieden daarbij een goede fundering voor een etnografische data-analyse. Een belangrijke achterliggende gedachte tijdens de analyse is het identificeren en beschrijven van onderliggende structuren en cultureel geëngageerde fenomenen die kunnen bijdragen aan uitspraken over culturele waarden, integratie en andere opvattingen over cultuur en maatschappij. Door gebruik te maken van deze etnografische onderzoeksstructuur kan de niet-objectieve en niet-afstandelijke aard van de onderzoeker omgebogen worden in een voordeel.

4 Limburg, Neerland's Nok

4.1 De Limburgse paradox

In 1947 verscheen een bijzonder Nederlands boekwerk dat eigenlijk nooit bedoeld was om uitgegeven te worden. Opmerkelijk detail: de vertaling van het boekwerk was al twee jaar verschenen vóór de onvoorziene publicatie van de oorspronkelijke tekst. In het voorjaar van 1945 werd uitgegeven *"This is Limburg", translation from the Dutch with an introduction by Charles Lavigne*". Dit boek had een zeer special bestemming: het was namelijk oorspronkelijk bestemd voor de duizenden Amerikaanse soldaten die tegen het einde van de Tweede Wereldoorlog door Limburg trokken of er tijdelijk verbleven. Het bleek dat de Angelsaksische bevrijders zich maar moeilijk een idee konden vormen van het eigenaardige heuvelland, dat ze in hun onwetendheid "Holland" noemden, en toch zoveel van het traditionele Holland verschilde. De reden dat de oorspronkelijke Nederlandse tekst twee jaar later tóch verscheen, was omdat het boekwerk ook ruime afzet vond onder Noord-Nederlandse bezoekers, die blijkbaar net zozeer als de Amerikanen een les Limburgse cultuur nodig hadden. Daarom verscheen het in 1947 onder de nieuwe titel *"Limburg, Neerland's Nok"*, nu bestemd voor toeristen in eigen land (Kemp, 1947).

Wat dit zo van belang voor dit onderzoek maakt is dat van zowel de provincie als zijn enorm onderscheidende cultuur amper een eeuw eerder nog geen enkel spoor te bekennen was. Ondanks het beeld dat de Euregio Maas-Rijn fanatiek probeert te schetsen op hun website en in hun publicaties van een regio die altijd verenigd is geweest en slechts recentelijk door de onrecht van geschiedenis uit elkaar is getrokken met kunstmatig gedicteerde grenzen, is deze regio, alsmede de provincie Limburg op zichzelf, slechts twee keer in de geschiedenis sinds het uiteenvallen van het Romeinse Rijk überhaupt staatkundig verenigd geweest, en zelfs dan ook maar voor zeer korte perioden: dit was van 750 tot 820 onder Karel de Grote en van 1794 tot 1814 ten tijde van de Franse bezetting (Knippenberg, 2004). De Limburgse bevolking heeft dus zowel staatkundig als cultureel geen lange traditie waarop zij kan terugvallen (Wijers, 2000).

Van alle Nederlandse provincies bestaat alleen Flevoland minder lang als bestuurlijke eenheid, en toch heeft Limburg de meest diepgewortelde identiteit van Nederland, die alleen in Friesland zijn gelijke vindt, zoals bijvoorbeeld bleek in een artikel van de Volkskrant in 2008 over afschaffing van de provincies, waarin uit onderzoek bleek dat alleen in Friesland en Limburg hier sterke weerstand tegen zou zijn (Nicolasen, 2008). Friesland bestaat echter al sinds 1498 als bestuurlijke eenheid en begon al tekenen van een eigen identiteit te tonen toen deze regio de "Friese Vrijheid" afdwong in 1101 en zo een compleet aparte ontwikkeling begon door te maken ten opzichte van alle op het feodale stelsel gebaseerde heerlijkheden die Friesland omringden (Gerrits, 2010).

Dat brengt ons bij de eerste interessante vraag voor dit onderzoek: hoe heeft Limburg in zo een korte tijd vanuit een gefragmenteerd statenbestel zo een sterke identiteit opgebouwd en kan dit nogmaals worden gestimuleerd, maar ditmaal binnen de Euregio Maas-Rijn?

De tweede vraag die voor dit onderzoek interessant is volgt uit een constatering van verschillende onderzoekers die ongelooflijk paradoxaal lijkt te zijn ten opzichte van de eerste vraag: dat de Limburgse identiteit niet bestaat (Wijers, 2000; Peters, 2007; Knotter, 2008). Er zijn twee argumenten die hierbij stevast worden aangedragen. Ten eerste zijn de onderlinge verschillen in Limburg te groot om van één identiteit te kunnen spreken. Het ontbreekt aan gemeenschappelijke

cultuurelementen, zoals rituelen, feesten of taal. In de ogen van menig Limburger is zelfs de culturele afstand tussen Maastricht en Venlo al moeilijk te overbruggen (Wijers, 2000). Ten tweede komt bijna geen enkele van al die 'typisch' Limburgse cultuurelementen exclusief in Limburg voor. Vele van deze cultuurelementen komen net zo goed in aangrenzende regio's voor en in vele gevallen vinden ze zelfs hun oorsprong buiten Limburg; het zijn vaak Duitse, Franse of Vlaamse invloeden die de provincie zich eigen heeft gemaakt (Knotter, 2008). Vanuit een objectief-analytisch oogpunt zou er dus geen Limburgse volksgeest kunnen bestaan, en dat is dan ook het standpunt dat menig wetenschapper inneemt. Toch zal het moeilijk zijn om een Limburger te vinden die dit beaamt. Op dit punt kan men zich afvragen of überhaupt geclaimd kan worden dat een identiteit, die per definitie een subjectieve invulling heeft, objectief niet zou bestaan terwijl toch meer dan een miljoen mensen zich deel voelen uitmaken van deze identiteit. Er zit hier duidelijk een gat tussen de perceptie van de wetenschap en de samenleving.

Deze paradox biedt in het kader van dit onderzoek echter wel een kans. De Limburgse cultuur is zowel gefragmenteerd als grensoverschrijdend. Dit biedt kansen voor de Euregio Maas-Rijn omdat al deze grensoverschrijdende cultuurfenomenen aanknopingspunten kunnen vormen om de verschillende nationaliteiten met elkaar te integreren. De niet-exclusieve aard van de Limburgse culturele elementen tot het Limburgse grondgebied betekent immers dat de culturele barrière die een grens kan vormen hier minder sterk is. Verder bewijst de Limburgse casus dat één gemeenschappelijke culturele afkomst niet noodzakelijk is om regiovorming te creëren. Daarom zou de Euregio ook niet zozeer met een fictieve "*Blut und Boden*"-theorie moeten adverteren, waarin de gehele regio sinds het begin der tijden één volk zou vormen, maar de enorme diversiteit binnen de regio moeten omarmen die de samenleving hier juist ontvankelijker heeft gemaakt voor culturele integratie.

Dit brengt ons bij de tweede vraag: welke cultuurelementen van Limburg zijn van heterogene en niet-exclusieve aard en kunnen mogelijkwijs aanknopingspunten vormen voor culturele integratie met streken in de omringende landen?

In paragraaf 4.2 wordt het proces van de constructie van de Limburgse identiteit belicht ter beantwoording van de eerste deelvraag en in paragraaf 4.3 wordt deze identiteit gedeconstrueerd tot de basiselementen waar deze uit bestaat, en wordt gekeken waar deze elementen buiten Limburg ook voorkomen en zo mogelijk een stimulans kunnen vormen voor verschillende vormen van grensoverschrijdende samenwerking.

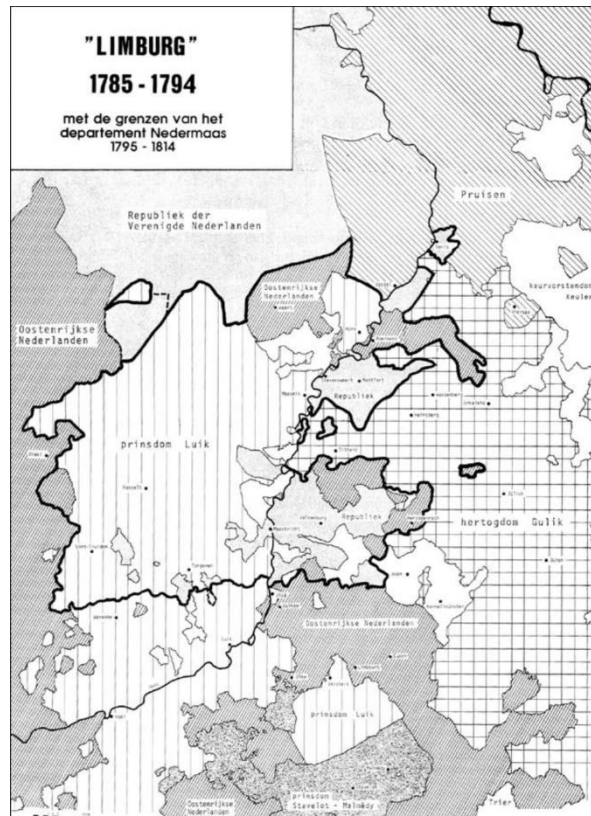
4.2 Limburg geconstrueerd

In den beginne was de streek machteloos en versplinterd, en de nu zo bekende naam Limburg had nog voor niemand betekenis; het jaar was 1794.

Voordat de Franse revolutionairen in 1795 Nederland binnenvielen en bezetten werd het grondgebied van het toekomstige Nederlandse deel van Limburg beslagen door maar liefst achttien verschillende soevereine staten. Met de vorming van het Franse departement Nedermaas werden de beide provincies Limburg voor het eerst in meer dan een millennium staatkundig verenigd. Deze lange erfenis van staatkundige fragmentatie heeft ook in het Limburgse sociale bestel zijn sporen nagelaten die niet bepaald voordelig werkten met het oog op de toekomstige opkomst van het regionale zelfbewustzijn; naar alle waarschijnlijkheid heeft dit de spoedige ontwikkeling van een gewestelijk saamhorigheidsgevoel zelfs zwaar in de weg gestaan (Nissen, 1989). Daarbij dient ook

nog opgemerkt te worden dat Limburg in deze tijd een typisch agrarische provincie was met een laag welvaartspijl en waar de strijd om het bestaan voor alle inwoners van de Limburgse gemeenschappen de primaire prioriteit was.

Gevolg hiervan is een compleet gebrek aan elke vorm van regionaal zelfbewustzijn in Nederlands-Limburg tot in de negentiende eeuw (Köstlin & Bausinger, 1979). In de plaats daarvan is in Limburg juist een bijzonder sterk lokalisme tot ontwikkeling gekomen. In een gebied met een sterk ontwikkeld lokalisme is de structuur van de samenleving op zo een manier ingericht dat de inwoners zich vooral met de eigen woongemeenschap identificeren, waarbij vaak een sterke nadruk ligt op het grote gezin en de familie (Philips, Jansen & Claessens, 1965). Dit lokalisme uit zich in een geringe geografische mobiliteit, een overwegend lokalistische belangstelling (zoals bij activiteiten, etc.) en een sterk conformisme ten aanzien van de lokale normen (Nissen, 1989; Perry, 2007).



Figuur 3: De Limburgse grenzen aan de vooravond van de Frans bezetting in 1794 (vereenvoudigd). Bron: Berkvens (2008).

Deze eigenschappen werden in 1807 door de bisschop van Luik al geïdentificeerd in het departement Nedermaas (waar beide Limburgen toen onder vielen), toen hij een brief schreef aan de Franse minister van eredienst waarin hij uitlegde hoe de inwoners van dit departement niet verder keken dan de plaats waar zij geboren en getogen waren (Nissen, 1989). Opmerkelijk is dat deze eigenschappen in een onderzoek uit moderne tijden nog steeds sterk vertegenwoordigd werden gevonden (Felling, Peters, Schreuder, Eisinga & Scheepers, 1987), en dat zelfs tot in de eenentwintigste eeuw nog een sterke mate van lokalisme tot uiting komt binnen de fusiegemeenten, waar gemeenteraadsleden nog vooral door mensen uit eigen dorp worden gekozen en ook vooral voor hun belangen opkomen; dit bemoeilijkt de samenwerking binnen een aantal Limburgse fusiegemeenten dan ook nog altijd aanzienlijk.

In 1815 werd Napoleon bij Waterloo verslagen door de Zevende Coalitie, wat voor goed een einde maakte aan de Franse invloed in de Limburgse regio. Na twintig jaren oorlog lagen de grenzen in Europa compleet overhoop, en bij het Congres van Wenen kwamen de overwinnende mogendheden van de Zevende Coalitie bijeen in een poging de door Napoleon achtergelaten chaos weer te reconstrueren naar de vroegere status quo. Om een herhaling van de continu opduikende Franse agressie te voorkomen werd besloten dat ten noorden van Frankrijk een sterke bufferstaat moest worden gevormd: het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Dit nieuwe koninkrijk zou bestaan uit de vroegere Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, de Oostenrijkse Nederlanden, het Prinsbisdom Luik en de gefragmenteerde staten aan de Maas.

Het was krachtens de grondwet van 1815 dat de naam Limburg herrees uit het rijk der doden, middels een interventie van koning Willem I zelf. Bij de naamgeving van het gebied tussen Eijsden en Mook, wat onder Franse heerschappij Nedermaas had geheten, wilde de koning de naam van het middeleeuwse hertogdom Limburg aan de Vesdre, wat geografisch echter compleet onder de nieuwe provincie Luik zou komen te vallen, niet verloren laten gaan, en schoof de andere voorgestelde namen zoals 'Maastricht' (naar de beoogde nieuwe hoofdstad) en 'Opper-Gelderland' (naar het oude Roermondse kwartier van het hertogdom Gelre dat een aanzienlijk deel van de provincie besloeg in de middeleeuwen) van de tafel. Door dit persoonlijk ingrijpen van Willem I dragen de beide tegenwoordige provincies een naam waar ze geografisch compleet geen aanspraak op hebben (Berkvens, 2008).

In de eerste helft van de negentiende eeuw was 'Limburg' niets anders dan een bestuurlijke constructie; een lege huls verzonnen door staatslieden. In dit opzicht was het niets anders dan de Euregio Maas-Rijn anderhalve eeuw later zou zijn in 1976. Al snel bleek dat hetzelfde het geval was voor het nieuw opgerichte Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Er was totaal geen sprake van een nationaal gevoel, mede door de compleet verschillende ontwikkelingen die het noorden en het zuiden hadden doorgemaakt. Het noorden was protestant, conservatief en Nederlandstalig, waar het zuiden katholiek, liberaal en Franstalig was. Pogingen van koning Willem I om een eenheid te smeden liepen stuk en hadden uiteindelijk juist een tegenovergesteld effect. De Zuidelijke Nederlanden voelden zich achtergesteld en in 1830 bereikten de spanningen een kookpunt: de Belgische Opstand brak uit in Brussel. Limburg, dat voornamelijk de levensweg van de Zuidelijke Nederlanden had bewandeld, begon zich ook langzaam achter de opstand te scharen. Op 11 november 1830 hadden alle Limburgse steden zich aangesloten bij de Belgische Opstand. De enige uitzondering vormde de vesting Maastricht, die ook niet geheel toevallig als enige stad al vanaf 1632 een integraal deel van de Noordelijke Nederlanden vormde.

In het Verdrag der XVIII artikelen van 1831 werd de volledige provincie Limburg door de grote mogendheden toegekend aan België, maar koning Willem I liet het daar niet bij zitten. In augustus van 1831 lanceerde hij de Tiendaagse Veldtocht en wist het nieuwe koninkrijk België bijna op zijn knieën te krijgen, totdat België hulp inriep van het Franse leger. De getoonde zwakte van België veranderde het standpunt van de grote mogendheden en bovendien was het onwenselijk om het Frans-georiënteerde België via de provincie Limburg direct aan het koninkrijk Pruisen te laten grenzen. Als gevolg hiervan werd het Verdrag van Londen in 1839 ondertekend waarin het oostelijke deel van Limburg naar Nederland ging (en zo een buffer tussen België en Pruisen zou vormen) en het westelijke deel naar België. Na slechts een bestaansgeschiedenis van 24 jaar viel het staatkundige verzinsel Limburg al uiteen in twee aparte delen. Verder was Limburg onderhevig aan nog een andere uitzonderlijke bepaling uit het Verdrag van Londen: omdat het westelijke deel van het groothertogdom Luxemburg, dat Willem I regeerde in een personele unie als een onderdeel van de Duitse Bond, bij België werd gevoegd eiste de Duitse Bond compensatie. Daarom werd de nieuwe Nederlandse provincie Limburg als Hertogdom Limburg bij de Duitse Bond gevoegd. Deze opmerkelijke situatie leidde ertoe dat Limburg zowel vertegenwoordigd was bij het Nederlandse parlement in Den Haag als bij de *Bundesversammlung* in Frankfurt am Main. Ter herinnering aan deze complexe situatie wordt de commissaris van de Koning in Nederlands-Limburg in de volksmond nog steeds de gouverneur genoemd.

Het moge duidelijk zijn dat deze kunstmatige en verwarrende constructie die de arbitraire naam Limburg droeg aan het begin van zijn reis in 1839 absoluut geen gedroomde voedingsbodem vormde voor de ontwikkeling van welke vorm van regionaal bewustzijn dan ook. Dit zou echter weldra compleet veranderen, en in een verbazingwekkend korte tijdspanne nog wel, zoals Perry (2007) het zegt:

“En dan, twee, drie generaties later, zien we aan de Nederlandse kant van de nieuwe grens het wonder. De lege huls blijkt plotseling niet meer leeg, ‘Limburg’ is een wervende slogan, een grote trom waarop journalisten en politici tamboereren, iets dat mensen een brok in de keel bezorgt, een fenomeen waar wetenschappers diepzinnige uitspraken over doen. Geboren was de Limburgse variant van het regionalisme.” (p. 8)

Wat heeft deze ontwikkeling mogelijk gemaakt en waar is deze begonnen? Volgens Nissen (1989) zijn er drie voorwaarden die de ontwikkeling van zo een regionaal zelfbewustzijn mogelijk maken:

1. Er moet een dragende elite zijn die het regionale zelfbewustzijn expliciteert en propageert;
2. Er moet kennis aanwezig zijn van en belangstelling voor de elementen die een eigen identiteit constitueren;
3. Er moeten externe factoren zijn die de regionale identiteit onder druk plaatsen.

Concentraties van de burgerlijke elite met voldoende kennis en draagvlak waren in het rurale Limburg van de negentiende eeuw natuurlijk bijzonder schaars; slechts twee steden, Maastricht en Roermond, beschikten over een burgerlijke elite van afdoende grootte en gezag om daadwerkelijk deze processen in gang te zetten. Deze elites ontplooiden zich echter wel bijna onmiddellijk na de vorming van Nederlands-Limburg en zo kon de vorming van het regionalisme in de hoogste versnelling aanvagen (Nissen, 1989). Ook plaatsten de Belgische sympathieën in de kielzog van de Belgische Opstand en de Duitse sympathieën als onderdeel van de Duitse Bond de Limburgers lijnrecht tegenover de ‘Hollanders’ (Perry, 2007; Berkvens, 2008), wat een externe druk op Limburg legde. Ineens begonnen de omstandigheden ideaal te worden voor de ontplooiing van een regionaal bewustzijn in dit versnipperde gebied.

Reeds in 1840, slechts één jaar na de vorming van Nederlands-Limburg, verenigde een aantal vertegenwoordigers van de elite zich in Maastricht in de Sociëteit Momus. Deze vereniging had zich als motto gesteld: *“Verget tog noeyt, jongs, eus aw moyerstaol”* (vergeet toch nooit, jongens, onze oude moedertaal [het Limburgs dialect]). Het overgrote deel van de publicaties van deze vereniging waren in het Limburgs dialect, en al in 1842 publiceerden zij een Limburgse gedichtenbundel. De belangrijkste negentiende-eeuwse Maastrichtse dialectauteurs kwamen allemaal uit Momus voort. Eenzelfde ontwikkeling deed zich ook voor in Roermond waar vanaf de jaren vijftig van de negentiende eeuw gedichten in eigen dialect werden gepubliceerd (Nissen, 1989). Echter bleef dit in den beginne nog uitermate beperkt bij de lokale elites in de steden; de afwezigheid hiervan op het platteland maakte het ontwikkelen van een echte bovenlokale verbondenheid onmogelijk.



Figuur 4: Het wapen van de provincie Limburg toont zijn versnipperde erfenis: naast het hartschild van het hertogdom Limburg draagt het de wapens van het land van Valkenburg, het hertogdom Gulik, het graafschap Horn en het hertogdom Gelre.

Bij de re-integratie van oostelijk Limburg bij Nederland in 1839 werd ook al snel duidelijk dat dit onder de lokale bevolking niet de geprefereerde situatie was. De politieke geïnteresseerde bevolkingslaag in Limburg was over het algemeen vele malen progressiever ingesteld dan koning Willem I, het overweldigende katholieke Limburg stond in schril contrast met het overwegend protestantse Nederland en er was dan ook veel weerstand tegen de benoeming van protestantse functionarissen in overheidsposities, en de belastingen en accijnzen waren hoger dan in de Belgische periode (Berkvens, 2008). Veel van de intelligentsia was naar progressievere België vertrokken en door de complexe grenzsituatie die allerlei handelsbarrières opwierp en de gebrekkige infrastructuur ten opzichte van Nederland verviel de regio in een economische recessie. Toen koning Willem II in 1841 de vroeger zo welvarende stapelplaats Venlo bezocht kreeg hij een stortvloed van klachten over zich heen betreffende de slechte toestand van de Maas, de Pruisische grenssluiting en het ontbreken van een handelstraktaat met België (Orbons & Spronck, 1966).

De infrastructuur, voor zover deze überhaupt bestond, werd voornamelijk gevormd door de steenwegen Maastricht-Tongeren en Maastricht-Verviers (richting België), de steenweg Maastricht-Aken (richting Duitse Bond). Slechts één steenweg verbond Maastricht met het noorden: de Napoleonsweg Maastricht-Venlo, welke echter sinds de scheiding van 1839 half over Belgisch grondgebied liep en bovendien in Venlo nog niet verlengd was richting Nijmegen; dit zou pas in 1846 gebeuren. De Maas was in zijn loop over het Limburgs grondgebied bijzonder ondiep en slecht geschikt voor scheepvaart. In 1850 werd het kanaal Maastricht-Luik voltooid, maar dit kanaal zou pas tachtig jaar later worden verlengd over het complete ondiepe traject van de Maas tot in Maasbracht. De spoorwegverbinding met de rest van Nederland was zelfs nog beroerder. Zuid-Limburg werd weliswaar vrij spoedig verbonden met Aken (1853), Hasselt (1856) en Luik (1861), maar tot 1869 was de enige manier om de grote steden in Holland te bereiken het spoortraject Venlo-Kleef-Arnhem dat grotendeels over Duits grondgebied liep (Orbons & Spronck, 1966).

Alle voorgenoemde facetten resulteerden erin dat de Limburgse bevolking zich in de eerste helft en het midden van de negentiende eeuw alles behalve Nederlander voelde. De grote verbondenheid met de Duitse en Belgische burens heeft dan ook geleid tot drie separatistische bewegingen. De eerste poging die aansluiting zocht bij België is al besproken. In 1844 volgde een tweede poging, maar ditmaal met het doel om een personele unie tussen Limburg en Nederland te vormen met semi-onafhankelijkheid naar Luxemburgs model. In het jaar 1848, toen de vlammen van revolutie door Europa wervelden, zagen de separatisten een derde kans. Door gebruik te maken van Limburgs dubbelpositie als Nederlandse provincie, maar ook als hertogdom binnen de Duitse Bond, probeerden zij een volledige opname in de Duitse Bond af te dwingen. Ook ditmaal liep het echter met een sisser af vanwege een gebrek aan uitvoerende macht van het Frankfurter Parlement (Berkvens, 2008). In 1867 werd de Duitse Bond opgeheven waarmee de dubbelpositie van Limburg waarin deze ook onderhevig was aan Duitse wetgeving verviel en was de provincie voor het eerst echt ondubbelzinnig Nederlands.

De elite had zich dus al in zekere mate samengepakt op bovenlokaal niveau, en dan vooral om weerstand te bieden aan de 'Hollanders', maar op het niveau van de lagere bevolkingsklassen bestond er nog geen enkel gevoel van regionaal zelfbewustzijn. Op 4 maart 1853 kwam hier echter ingrijpend verandering in, en wel van de handen van Paus Pius IX met zijn besluit in de pauselijke bul *Ex Qua Die* om de bisschoppelijke hiërarchie in Nederland te herstellen. Dit zou verregaande gevolgen gaan hebben voor de Limburgse samenleving als geheel.

Met het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie werden vijf Nederlandse bisdommen opgericht: het aartsbisdom Utrecht, het bisdom Haarlem, 's-Hertogenbosch, Breda en Roermond. Meer dan alle andere bisdommen was het bisdom Roermond in een positie om te gaan werken aan een ontplooiing van het regionale zelfbewustzijn gebaseerd op het katholicisme.

Het bisdom Roermond viel namelijk als enige bisdom compleet samen met een provincie, te weten de provincie Limburg. Dit leidde ertoe dat in Limburg opgeleide priesters, veelal van Limburgse komaf, op Limburgse parochies werden benoemd. De kerkelijke bestuursstructuur kreeg zo een sterk eigen Limburgs-provinciaal karakter met de seminaries in Rolduc en Roermond als vormingscentra voor de provinciale burgerij en elite. Waar de andere twee zuidelijke bisdommen zich tot het noorden wendden (ondanks hun gezamenlijke geschiedenis ten tijde van het *ancien régime* samen met het bisdom Roermond bij de zuidelijke kerkprovincie Mechelen), mede door persoonlijke banden met het noorden van de bisschoppen, keerde het bisdom Roermond zich in zichzelf (Nissen, 1989; Nissen, 2000; Leerssen, 2007).

In het gefragmenteerde Limburg, waar de inwoners in de voorbije eeuwen op staatkundig, economisch, sociaal en cultureel gebied maar weinig met elkaar deelden, was er slechts op één punt sprake van homogeniteit: de katholieke levensovertuiging. Een religietelling in het departement Nedermaas in 1809 gaf aan dat maar liefst 98,26 procent van de bevolking rooms-katholiek was; eenzelfde telling in 1899 gaf een vergelijkbaar cijfer van 98,1 procent. Geen enkele andere Nederlandse provincie kende net zo een levensbeschouwelijke homogeniteit; zelfs het ook als rooms-katholiek bekend staande Noord-Brabant bleef bij de telling van 1899 steken op 'slechts' 87,9 procent. In de rest van Nederland worstelden de bisdommen met de vraag hoe het katholieke onderwijs beschermd moest worden in de vorm van bijzondere scholen tegenover de openbare scholen. In Limburg was de invloed van de geestelijkheid, zeker op het platteland, zó groot dat elke openbare school zonder meer 'katholiek' kon worden genoemd. Dit kwam mede omdat het aantal priesterstudenten per duizend katholieken in Limburg ver boven het landelijk gemiddelde lag, en bovendien ook nog eens meer dan één derde hiervan koos voor een wereldlijke loopbaan. De nadrukkelijke aanwezigheid van al deze geestelijken in het maatschappelijke leven in Limburg en de sociale controle die zij door het intensieve contact met hun parochianen uitoefenden begon een echt regionaal zelfbewustzijn onder de lagere bevolgingsklassen te cultiveren (Nissen, 2000).

Tegen het einde van de negentiende eeuw begon wat de meest kenmerkende vereniging van Limburg zou worden aan zijn bloeiperiode: de schutterij. Schutterijen waren al sinds de middeleeuwen een wijdverspreid fenomeen in Noordwest Europa, en vanaf de zestiende eeuw ook in menig van de Limburgse dorpen. Hun oude activiteiten bestonden uit het schieten van de koningsvogel, het begeleiden van processies, het vieren van het patroonsfeest en het houden gebroederlijke maaltijden. In de Franse Tijd werden de schutterijen verboden, maar met de invoering van de Schutterijwet van 1827 waren alle gemeenten verplicht om opnieuw een schutterij op te richten ter aanvulling op het reguliere leger in tijden van crisis (Beusichem, 2006).

Vanaf 1870 begonnen de taken van de schutterij echter ingrijpend te veranderen; in de moderne oorlogsvoering waren zij niet langer van hetzelfde nut als voorheen en begonnen zij te transformeren in gezelschapsverenigingen. Het was ook in deze periode dat de Limburgse schutterijen overstapten naar de kenmerkende 'zwarte buks'. De bisschop van Roermond zag deze verenigingen als het middel bij uitstek om de kerkelijke invloed over het platteland te doen gelden en versterkte de banden

tussen het schutterswezen en de Rooms-Katholieke Kerk aanzienlijk; zo werden schutterijen de voortrekkers in de culturele kruistocht van de Limburgse geestelijkheid. Ook kwamen de zogenaamde bondsfeesten op waar verschillende schutterijen bij elkaar op bezoek kwamen voor het wedstrijdschieten; vaak betrof dit ook schutterijen uit België en Duitsland. Uit de grotere internationale schuttersfeesten zou zich uiteindelijk het Oud-Limburgs Schuttersfeest vormen, wat de regionale verbondenheid een forse impuls gaf en vandaag de dag nog steeds hét uithangbord van de beide provincies Limburg is (Oud-Limburgse Schuttersfederatie, s.d.).

Dit was echter niet de enige oude traditie die uit de mottenballen werd gehaald en een complete revisie onderging om omgevormd te worden tot een écht Limburgs cultureel fenomeen. Zowel het carnavalsfeest als de harmonie/fanfare ondergingen eenzelfde ontwikkeling. In de tijd waarin de Rooms-Katholieke Kerk alle facetten van het dagelijks leven dicteerde was carnaval namelijk absoluut geen identiteitsbepalende factor in Limburg; er werd zelfs van een goede katholiek verwacht dat hij zich afzijdig zou houden in dit zedeloze feest. Het was pas na de jaren vijftig van de twintigste eeuw, met de afname van de invloed van de kerk en toen carnaval zich begon te verspreiden boven de grote rivieren, dat een ‘dreigende verhollandsing’ ervoor zorgde dat het Limburgse carnaval het ‘Limburgs eigene’ begon te ontwikkelen (Wijers, 2000).

Eenzelfde proces leidde tot een enorme opkomst van de blaasmuziek in Limburg als identificerende factor. Als reactie op verschillende moderniseringsprocessen na de Tweede Wereldoorlog werd een sterk defensief zelfbewustzijn ontwikkeld die het behoud van Limburgse tradities belangrijk vond. Een van deze defensieve tradities werd gevonden in de blaasmuziek. Het eerste Wereld Muziek Concours in 1951 bleek een *eye-opener* waarin de Limburgse blazers het voor het eerst opnamen tegen buitenlandse verenigingen. De lange geschiedenis van onderlinge competitie tussen de Limburgse harmonieën, mede als gevolg van de lokalistische volksgeest, had een prestatiedruk gecultiveerd die tot een uitmuntende kwaliteit had geleid in de Limburgse muziekgezelschappen. Zij bleken dan ook erg succesvol in dit concours, waarmee het imago van Limburg als blaasmuziek-provincie werd gecementeerd (Meeuwissen, 2002).

Hiermee zijn de belangrijkste processen die geleid hebben tot de vorming van het Limburg zoals het tegenwoordig bekend staat uitgelicht in chronologische volgorde. Nu gaan we verder door deze uiteen te zetten tot hun essentie en zo te analyseren met betrekking tot de invloed die deze gevormde cultuur heeft op de transnationale samenwerking, waaronder in de Limburgse ogen naast België en Duitsland misschien ook wel de rest van Nederland, oftewel ‘Holland’, te classificeren valt.

4.3 Limburg gedeconstrueerd

Op basis van de inzichten verkregen uit de vorige paragraaf worden hier de hoofdpunten uiteengezet die de Limburgse identiteit en cultuur in de grootste mate hebben gevormd, of ze nou objectief of subjectief, exclusief of inclusief zijn; het gaat hier om de beleefde identiteit. Wijers (2000) zegt hier immers ook over dat regionale identiteit geen etiket is dat een onderzoeker op basis van waargenomen gemeenschappelijke cultuurelementen aan een groep ‘van buitenaf’ kan toeschrijven. Wel wordt evengoed de objectieve wetenschappelijke validiteit van de identiteitselementen tegen het licht gehouden omwille van de volledigheid, en omdat bepaalde niet-exclusieve identiteitselementen aanknopingspunten kunnen vormen met de regio’s aan de andere zijden van de grens. De mate van geschiktheid als verbindingselement binnen de Euregio komt ook aan bod.

4.3.1 Taal

Vaak wordt het Limburgse dialect als één van de meest kenmerkende en belangrijkste facetten van de Limburgse cultuur genoemd. Een enquête van dialectvereniging Veldeke liet zien dat maar liefst 79 procent van de ondervraagden het dialect spreekt waarmee ze zijn opgegroeid en 92 procent het dialect van hun huidige woonplaats kan verstaan. De regionale krant *Dagblad de Limburger* publiceert met grote regelmaat in en over het Limburgs dialect, en ook de provinciale overheid erkent het belang van het regionale dialect, zoals blijkt uit bijvoorbeeld een uitspraak van gedeputeerde Ger Koopmans dat hij verheugd is dat het Limburgs springlevend is, aangezien dit dialect voor zeer velen een wezenlijk onderdeel is van wie we zijn (Simoen, 2016).

Dat Limburgers het Limburgs als verbindende en definiërende factor van de gezamenlijke identiteit beschouwen staat zonder twijfel vast, maar als we wat dieper in het dialect duiken, zien we al snel dat dit een veel minder homogene en exclusieve factor is dan sommige weergaven ons laten geloven.

Volgens de meest technische en traditionele taalkundige definitie die er te vinden is, bestaat het Limburgs uit de Nederfrankische dialecten die worden gesproken tussen twee taalkundige isoglossen; de Uerdinger linie en de Benrather linie (Daan & Blok, 1969). De Uerdinger linie is de scheidslijn tussen de gebieden waar de medeklinkerverzachting van de *-k* in *-ch* op het einde van een woord heeft plaatsgevonden en de gebieden waar dit niet het geval is geweest. Dit scheidt dus het Hoogduitse *ich* van het Nederduitse (en Nederlandse) *ik*. Deze isoglosse vormt de noordelijke grens van het Limburgs en is daarmee de hoofdonderscheiding van het ‘gewone’ Nederlands. De Benrather linie is de scheidslijn tussen de gebieden waar de medeklinkerverzachting *-k-* in *-ch-* ook middenin woorden heeft plaatsgevonden achter oorspronkelijk lange klinkers (het Hoogduitse *machen* versus het Nederduitse/Nederlandse *maken*). Deze isoglosse vormt de zuidelijke grens van het Limburgs en is tevens de hoofdscheiding tussen het Nederduitse en Middelduitse taalgebied. Beide isoglossen volgen in Duitsland vrijwel hetzelfde pad, totdat zij ten oosten van Düsseldorf ineens divergeren; de Uerdinger linie schuift hier naar het noorden en loopt via Tegelen, Budel en Diest tegen het Waalse dialectgebied aan, terwijl de Benrather linie naar het zuiden schuift en via Mönchengladbach, Heinsberg en Heerlen uiteindelijk net ten zuiden van Eupen tegen het Waalse dialectgebied aanloopt. Dit is in meer detail te zien in bijlage 8.2.

Markant is dat sommige integrale delen van Limburg helemaal niet onder het Limburgse dialectgebied vallen. De zuidoosthoek van Limburg, waaronder Kerkrade en Vaals, valt ten zuiden van de Benrather linie en spreekt hiermee een compleet ander dialect: het Ripuarisch. Het Ripuarische dialect wordt vooral gekenmerkt door de vele Keulse invloeden en is het meest noordwestelijke gebied waar de Tweede Germaanse Klankverschuiving heeft plaatsgevonden. Hiermee valt het, in tegenstelling tot het Limburgs wat een Nederduits dialect is, onder het Middelduitse taalgebied, en lijkt het ook veel meer op het Hoogduits wat tegenwoordig de standaardtaal in Duitsland is. Sprekers van het Kerkraads dialect zijn door de inwoners van de rest van Limburg vaak zeer moeilijk te verstaan. Door sprekers van het Limburgs dialect wordt het Kerkraads dan ook vaak ervaren als grappig of raar, aangezien het absoluut niet klinkt zoals een ‘normaal’ Limburgs dialect zou behoren te klinken (Cornips et al., 2016).

Een aanzienlijk deel van Noord-Limburg valt ook niet binnen de traditionele definitie van het Limburgs, aangezien de Uerdinger linie ten zuiden van Venlo Limburg in tweeën snijdt en daarmee onder andere het Venloos dialect aan het Kleverlandse taalgebied toebedeelt. Over deze scheidslijn is in recentere jaren echter een verhitte discussie ontstaan in de wetenschap, zeker gezien het zeer geringe verschil tussen de dialecten ten noorden en ten zuiden van de Uerdinger linie. Anders dan het geval is bij de scheiding die de Benrather linie maakt, kunnen de sprekers van dialecten aan weerszijden van de Uerdinger linie elkaar in de regel prima verstaan. Dit zette taalkundige Frens Bakker ertoe aan in 2016 een grootschalig onderzoek te doen naar de dialecten van Noord-Limburg, en hij kwam tot de conclusie dat de daadwerkelijke scheidslijn tussen het Limburgs en Kleverlands dialect, op



Figuur 5: De nieuwe scheidslijn (blauwe doorlopende lijn) tussen de Limburgse en Kleverlandse dialecten zoals gevonden door Bakker & van Hout (2017). De grijze stippellijn is de Uerdinger linie.

basis van een reeks universele woorden die in iedere taal worden gebruikt, veel noordelijker ligt dan de arbitrair gekozen Uerdinger linie. Hij plaatst hem ten noorden van Horst en ten zuiden van Venray (zie figuur 5). Dat het Venrayse dialect wél afwijkt van het Limburgse dialect beschrijft hij in een voorbeeld tijdens de vergadering van de dialectvereniging Veldeke, waar de Zuid-Limburgse afgevaardigden steevast in het standaard Nederlands antwoorden tegenover de Venrayse afgevaardigden als zij in hun dialect spreken (Bakker & van Hout, 2017).

Zelfs binnen het Limburgs sprekende gebied van de provincie Limburg zijn de onderlinge verschillen erg groot, waardoor sprekers van het Limburgse dialect van bijvoorbeeld Weert en Heerlen bij sommige woorden en zinsstructuren wel degelijk moeite hebben om elkaar te verstaan als gevolg van de overal verschillende fonologie. Aangezien elke bevolkingskern een eigen variant van het Limburgs heeft ontwikkeld wordt het Limburgs ook wel aangeduid als ‘multidialectisch’ (Cornips et al., 2016). Het Limburgs taallandschap kan dus beter worden gezien als een lappendeken van heel veel verschillende dorps- en stadsdialecten in plaats van als een homogeen geheel. Dit heeft op zich het voordeel dat kinderen in een vroeg stadium in aanraking komen met de flexibiliteit van taal en zo sneller vreemde talen kunnen oppikken. Ook maakt dit de taalbarrières die overkomen moeten worden vele malen kleiner, met name over de Duitse landsgrens, aangezien de Limburgse dialecten naar mate men dichterbij het Duits grondgebied komt meer op het Duits gaan lijken.

Het moge dus ook duidelijk zijn dat het Limburgse dialect niet slechts beperkt is tot het Limburgse cultuurgebied. Naast Nederlands- en Belgisch-Limburg worden varianten hiervan ook gesproken in Duitsland en Oost-België (de Duitstalige Gemeenschap), welke met enige moeite ook verstaanbaar zijn voor de spreker van het Nederlands Limburgs. Door de toenemende invloeden van de standaardtalen aan de weerszijden van de grens wordt de onderlinge verstaanbaarheid echter wel enigszins aangetast.

Van oudsher hebben Limburgers wel een goede beheersing van het Duits, en in mindere mate ook het Frans. In beschaafde milieus, waar het ongepast was om dialect te spreken, verkoos men tot diep in de negentiende eeuw Duits of Frans boven het Nederlands. In de zuidoosthoek van Limburg was Duits zelfs de cultuurtaal, met Duitse kranten en Duitse kerkdiensten (Orbons & Spronck, 1966). Het Frans was vooral invloedrijk in Maastricht en in de geestelijke kringen. Tot 1903 was de voertaal in de kerkelijke colleges Frans en werd het gebruik van een ‘volkstaal’, waar elke Germaanse taal onder viel, streng bestraft (Nissen, 2000). Sindsdien is vooral het gebruik van het Frans drastisch afgenomen en blijkt de Franstalige provincie Luik ook voor de meeste inwoners van de Euregio Maas-Rijn een brug te ver (Knippenberg, 2004). Het Duits daarentegen heeft zich in Nederlands-Limburg goed weten te handhaven. Menig Limburger spreekt tot een zeker niveau Duits en zelfs waar dit niet het geval is kunnen Limburgers en Duitsers nog met elkaar ‘luistertalen’, waarin sprekers hun eigen taal blijven spreken en de vreemde taal luisteren. In de praktijk wordt dit nog niet zo vaak gedaan, mede omdat het als ongeleefd kan worden beschouwd, maar in gevallen waar de beheersing van de vreemde taal net niet genoeg is om hem daadwerkelijk te spreken kan dit wel degelijk uitkomst bieden (Cornips, 2013). Echter blijft de provincie Luik, met als enige een Romaanse taal, een vreemde eend in de bijt en dus ook moeilijker om cultureel te integreren in de Euregio Maas-Rijn.

4.3.2 Lokalisme

Limburg heeft een langstaande traditie van lokalisme, waarin bewoners zich boven alles verbonden voelen aan de eigen woonplaats. Juist het gebrek van een echte homogene regio wordt vaker aangehaald als een onderscheidend kenmerk dat Limburg maakt zoals het is, hoe paradoxaal dit ook moge klinken. Dit wordt uitmuntend geïllustreerd met een citaat uit het beleidsplan van de dialectvereniging Veldeke, waarin juist niet de gelijkheid van de Limburgs dialecten wordt benadrukt als zijnde hetgeen dat Limburg zijn eigenheid geeft, maar het onderscheid ertussen:

“De organisatie van de vereniging in plaatselijke of regionale kringen is een voortvloeisel uit het eerder genoemde leidend beginsel, dat alle dialecten de dragers zijn van de culturele identiteit van dorp en stad en dat zij gezamenlijk – op basis van de gemeenschappelijke taalkenmerken – het Limburgs die eigenheid geven, die de basis is voor de beleving van het Limburgerschap. [...] De vereniging wijst een streven dat erop gericht is Limburg van een bovenlokale of bovenregionale streektaal te voorzien met kracht van de hand: naast het kunstmatige en arbitraire karakter van een dergelijk construct doet het tekort aan de emotionele verbondenheid met de plaatselijke gemeenschap die essentieel is voor de beleving van de streektaal in Limburg.” (2007, p. 2).

Zoals al eerder vermeld is de lokalistische volkscultuur een gevolg van de constante wisseling van nationaliteit die deze regio heeft ondergaan. Deze heeft namelijk ervoor gezorgd dat er geen nationale binding is ontstaan en heeft bovendien zijn sporen van wantrouwen richting de hogere overheden achtergelaten, zoals al in de jaren dertig van de negentiende eeuw, toen Limburg volledig Belgisch was, bleek uit het volgende citaat:

“Wij waren eerst Keisers [Oostenrijks], dan werden wij Fransch, dan werden wij weder Hollandsch en nu zijn wij Belgisch. Noteert hier dat, indien het lastig is voor eenen meester, dikwijls te veranderen van onderdanen, het voor de onderdanen niet minder nadelig is, dikwijls te veranderen van meester. De ondervinding in deze jaeren heeft ons dit genoegsaem geleerd. De gouvernementen steken sich in troebels en schulden en de gemeene borgers moeten deselven dragen” (Habets, 1865, p. 410).

Het volledige gebrek aan binding met de landelijke politiek werkt door tot in het heden. In deze regio waar iedereen op zichzelf was aangewezen heeft zich een bijzonder persoonlijke manier van politiek bedrijven ontwikkeld, waar gemeenteraadsleden voor een kerkdorp staan waar ze door worden gekozen en waar ze voor op komen. Een diepgeworteld groepsgevoel leidde ook tot enorme vriendjespolitiek waar iedereen elkaar kende, een intensief informeel circuit was en politieke en zakelijke afspraken niet zelden in cafés werden genomen. Deze vorm van politiek bedrijven begon te minderen vanaf 1993 toen enkele bestuurders naar buiten kwamen over de corrupte cultuur en een golf van zuiveringen het Limburgse politieke landschap schoonspoelde (Dohmen, 1997).

Wat dit betreft is de lokalistische cultuur van Limburg dus niet bepaald een stimulans voor internationale samenwerking. Wat betreft aanbestedingen was de grens in deze periode bijvoorbeeld hermetisch afgesloten. Buitenlandse bedrijven maakten geen kans op werk in Limburg, aangezien alle opdrachten werden verstrekt aan de lokale ondernemers. Omgekeerd was ook het geval; Limburgse bedrijven kwamen net zo onmogelijk binnen op de Belgische en Duitse markt. Ondanks dat dit sinds 1993 niet meer de feitelijke situatie is, zien we de naschokken van deze cultuur nog steeds doorwerken. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de recentere veelbesproken corruptiezaak betreffende de Roermondse wethouder Jos van Rey uit 2012, die jarenlang structureel een bevriende projectontwikkelaar zou hebben bevoordeeld.

Er komen echter ook een aantal voordelen voort uit de lokalistische cultuur voor grensoverschrijdende samenwerking. Zo zijn Limburgers van origine gewend aan het omgaan met de subtile cultuurverschillen tussen alle verschillende dorpen, wat het culturele aanpassingsvermogen van de Limburger verbetert; net als bij taal wordt hierdoor al snel de flexibiliteit van cultuur aan kinderen aangeleerd. Ook zijn de culturele tegenstellingen, net zoals geldt bij het Limburgse dialect, minder groot over de grens. Aangezien de Nederlandse natievorming ten tijde van de negentiende en twintigste eeuw in Limburg niet zozeer is aangeslagen als in andere delen van het land, is er geen onoverkomelijke culturele scheidslijn tussen de Nederlandse, Belgische en Duitse cultuur ontstaan op de landsgrens; hierdoor zijn conflicterende nationaliteiten in dit grensgebied een minder groot probleem dan bij andere Europese grensgebieden, waar dit vaak een struikelblok vormt.

Het feit dat een zo gefragmenteerd Limburg zich heeft weten samen te pakken tot een onderscheidende bovenlokale Limburgse cultuur geeft bovendien ook goede hoop voor de toekomst voor de Euregio Maas-Rijn. Het proces van Europese integratie heeft zich hier immers in het klein al eens met groot succes afgespeeld, maar dan met de kerkdorpen in de rol van de huidige naties en Limburg in de rol van de huidige Europese Unie. Ondanks dat Limburg tegenwoordig een onlosmakelijk geheel is, zoals bleek uit de enorme weerstand tegen een voorstel om de provincie in tweeën op te delen in de jaren zeventig van de vorige eeuw, is dit niet ten koste gegaan van alle lokale culturen; en dit is een uitgangssituatie die de Europese Unie ook zou moeten ambiëren.

4.3.3 Religie

Ondanks alle Limburgse culturele verscheidenheid, was er toch één iets wat zij allemaal gemeen hadden, en dit was de Rooms-Katholieke geloofsovertuiging. Gezien het feit dat zowel de Belgische provincie Limburg, als de provincie Luik en het Duitse Rijnland allemaal overwegend katholieke regio's zijn, had dit een goed cultureel aanknopingspunt kunnen zijn. De situatie van het katholicisme in Limburg is in de afgelopen decennia echter drastisch veranderd.

Vanaf de Tweede Wereldoorlog begon de maatschappelijke modernisering en secularisatie zijn tol te eisen van het katholieke Limburg. In de jaren vijftig werden de laatste twee pogingen ondernomen om het tij de keren met de uitgave van een bisschoppelijk mandement die de Limburgse katholieke stroming verheerlijkte ten opzichte van de landelijke en een tournee van de bisschop met het Maastrichtse Mariabeeld 'de Sterre der Zee'. Het mocht echter niet baten. Niet iedereen was er meer van overtuigd dat afscherming en behoud het beste afweerproces tegen de modernisering waren en er kwam steeds meer weerstand tegen het cultuurisolement van het Roermonds bisdom (Nissen, 2000).

In 1959 trad Piet Moors als bisschop van Roermond aan en hiermee kreeg de modernisering ruim baan, maar hiermee was ook de eensgezindheid van het katholieke Limburg afgelopen. Ook hiertegen groeide de ontevredenheid, en in 1972 werd juist weer een ultraconservatieve bisschop benoemd, Jo Gijsen. In de veranderde wereld probeerde hij Limburg weer terug te loodsen naar het isolement, maar gaf hiermee juist de doodsstek aan het katholicisme in Limburg; het bisdom Roermond werd, in de woorden van de perschef van Gijsen, het brandpunt van een woelige kerk. Sinds het aantreden van Frans Wiertz als bisschop is het bisdom weer wat gestabiliseerd, maar de secularisatie was intussen voltooid; het katholieke geloof speelt niet langer een rol van betekenis in de moderne Limburgse cultuur (Nissen, 2000). Dit aspect van de Limburgse cultuur bleek minder bestand tegen de tand des tijds dan de rest.

4.3.4 Verenigingsleven

Waar de religie instortte, begon het verenigingsleven echter te floreren. De 'échte Limburgers' zijn over het algemeen diepgeworteld in het verenigingsleven; met name harmonieën, schutterijen, carnavalsverenigingen, heemkundeverenigingen en voetbalclubs hebben erg veel invloed in de Limburgse bevolkingskernen, ook weer als gevolg van het Limburgse lokalisme. Vooral de eerste drie verenigingen hebben in de loop van tijd het imago gekregen 'écht Limburgs' te zijn, waarmee de provincie zich dan ook met regelmaat uitdrukkelijk profileert. Geen van deze fenomenen is echter daadwerkelijk exclusief voor Limburg.

Het Limburgs carnaval komt oorspronkelijk helemaal niet uit Limburg. In Nederland worden twee verschillende vormen van carnaval gevierd. In de katholieke delen van Nederland buiten Limburg wordt het Bourgondisch carnaval gevierd. Dit feest vindt zijn oorsprong in de welvarende steden van het vroegere hertogdom Brabant waar voorafgaand aan de vastenperiode een gekostumeerd eetfeestijn werd gehouden. In tegenstelling tot het carnaval dat in Limburg wordt gevierd worden hier in de carnavalsperiode vaak de plaatsnamen tijdelijk veranderd en worden er vaak eenvoudige kostuums gebruikt, waarvan de blauwe boerenkiel met zakdoek het bekendst is.

In Limburg wordt het Rijnlands carnaval gevierd; deze vorm van carnaval is gebaseerd op het feest zoals het in Keulen wordt gevierd. Het werd in Limburg geïntroduceerd door Maastrichtse Sociëteit Momus, toen deze de organisatie van het eeuwenoude, doch kleinschalige carnaval op zich nam. Zij

kozen hierbij om het Rijnlandse feest te hanteren, en zodoende is dit verspreid geraakt over Limburg. De traditionele driekleur rood-geel-groen, die men in Limburg met carnaval overal ziet, is tevens niet exclusief voor Limburg; dit zijn de universele kleuren van het Rijnlandse carnaval en zijn daarom in de carnavalsperiode ook wijdverspreid in Duitsland te zien.

Schutterijen komen ook verspreid over heel Europa voor. De meeste hiervan zijn te vinden in Noord-Duitsland. Wel onderscheiden zowel de Nederlands- als Belgisch-Limburgse schutterijen zich door hun bijzonder militaristische insteek waar veel nadruk ligt op de uniformering en exercitie. In Brabant vindt men juist vooral schutterijen in gildekleding, in Duitsland in de groene jägerkledij, en in de Duitstalige Gemeenschap van Oost-België in zwarte kledij met hoge hoed. Ook schiet men in Limburg met de 'zware buks', wat in de rest van de schutterswereld niet voorkomt; daar wordt vooral met een klein kaliber of met bogen geschoten. Eenmaal per jaar vindt het Oud-Limburgs Schuttersfeest plaats, waarin de schutterijen van beide Limburgen meeschieten. Eens in de drie jaar vindt het Europees Schutterstreffen plaats, waar een groot aantal van alle Europese schutterijen bijeenkomen.

Het belang van de overeenkomsten in het verenigingsleven tussen Nederlands-Limburg en de omliggende grensstreken kan niet overschat worden. Dit geeft een immense rijkdom aan culturele aanknopingspunten, die wederzijds begrip en verbroedering aanvuren. Dit blijkt wel uit een observatie van Nissen (1989) waarin hij forse kritiek uit op de illusie dat Belgisch- en Nederlands-Limburg een gezamenlijke volksgeest bezitten. Ondanks de politieke pogingen om de twee provincies nader bijeen te brengen "lijkt een saamhorigheidsgevoel in het land van het bronsgroen eikenhout voorsnog in bredere kring slechts één dag per jaar te bestaan: tijdens het Oud-Limburgs Schuttersfeest" (p. 95). Wat de politiek niet voor elkaar krijgt om aan saamhorigheid te creëren, krijgt een festijn als het Oud-Limburgs Schuttersfeest wél klaar. Het kan bijvoorbeeld een idee zijn om ook een jaarlijks schuttersfeest te organiseren met de schutterijen van de Euregio Maas-Rijn. Door karakteristieke verenigingen met vergelijkbare bezigheden aan weerszijden van de grens te stimuleren bepaalde activiteiten samen te doen kan al een veel breder, volkser en minder elitair draagvlak worden opgebouwd binnen de Euregio Maas-Rijn, die op dit moment nog vooral een politieke en bestuurlijke huls behelst, zonder een daadwerkelijk saamhorigheidsgevoel dat toch zo belangrijk is voor een populair draagvlak buiten de politici om. Dit heeft in de geschiedenis van Limburg immers ook gewerkt voor het creëren van een regionaal zelfbewustzijn; en gezien de gelijkenissen hoeft dit zelfbewustzijn niet beperkt te blijven tot Nederlands-Limburg.

4.3.5 Anti-Hollands sentiment

Uiteindelijk hebben veel van de ontwikkelingen die van Nederlands-Limburg één geheel hebben gesmeed hun oorsprong gevonden in het vurige anti-Hollandse sentiment dat deze regio al sinds 1839 heeft. De taal is geaccentueerd om deze reden, het lokalisme is ontstaan vanwege een gebrek aan betrokkenheid vanuit de nationale politiek, het Limburgs katholicisme is omarmd en geïsoleerd van de rest van Nederland toen er een druk vanuit het protestantse Holland ontstond op de katholieke levenswijze en de verschillende verenigingen hebben zich gedifferentieerd tot specifiek Limburgs erfgoed om hen te onderscheiden van de Hollandse varianten. Zo blijkt hoe krachtig een bedreigende externe factor kan zijn die een regionale identiteit onder druk plaatst, zelfs als deze identiteit pas in de kiem bestaat. Dit is helaas een voordeel waar de Euregio Maas-Rijn zich niet of nauwelijks op kan beroepen. De Europese Unie is namelijk in de ervaring van de volksere kringen juist de externe bedreiging voor de regionale identiteit, zoals blijkt uit de opkomst van de populistische Anti-Europese partijen, zoals de PVV die in Limburg veel voet aan de grond heeft.

4.4 Conclusie literatuuronderzoek

Als gevolg van de complexe geschiedenis voelt de Limburger zich Limburger vóór Nederlander; aangezien de Limburgse identiteit meer overeenkomt met de Belgische en Duitse dan de Nederlandse, en de Limburger zich misschien nog wel meer cultureel verbonden voelt en ook meer gemeen heeft met de Belg of Duitser, is culturele samenwerking en de ontwikkeling van een grensoverschrijdend regionalisme vanuit een Nederlands-Limburs perspectief beduidend makkelijker. Zoals echter eerder opgemerkt is de objectieve vaststelling hiervan irrelevant, aangezien een groep zelf bepaalde cultuurelementen als kenmerkend en afbakenend voor het saamhorigheidsgevoel moet herkennen en beleven. Dit kan niet van buitenaf of hogerop opgelegd worden aangezien dit moet verschijnen vanuit zelfdefinitie en zelfbewustzijn. Te vaak beschouwen supranationale organisaties zoals de Europese Unie dit nog als wel het geval zijnde.

Om de Limburgse culturele overeenkomsten met de grensoverschrijdende delen van de Euregio Maas-Rijn te benadrukken, kan dit hoofdstuk het best geëindigd worden met het volgende citaat van Mathias Kemp over 'het fijne, levendige, kleinere, tevens indolente grensrassen' dat de Limburgers in zijn ogen zijn:

“Onder schijn van nieuwe frischheid, toch gecompliceerde naturen, resultaten van meerdere rassen. Limburgsche zuiverheid van zeden en goedaardigheid, vermengd met Waalschen geest en Luiksche genotszucht, met Rijnlandsche romantiek en Keulschen humor. Sensueel, maar zonder de felle hartstochtelijkheid der Gallische naturen, vrij ook van het al te dweeperige en sentimenteele der Germaansche neven. Fatalistisch passief, verontrust door vlagen van opbruisende energie, gevolgd door inzinkingen van zelf-ironie. Uiterlijk nimmer geheel zichzelf, altijd onder min of meer vreemde regenten, waardoor de innerlijke originaliteit zich evenwel verpuurde” (1929, pp. 66-67).

5 Empirisch hoofdstuk

In dit hoofdstuk wordt gepoogd de bevindingen uit het voorafgaande literatuuronderzoek te staven met de daadwerkelijke situatie zoals beleefd door inwoners van Nederlands-Limburg. Hiervoor zijn drie interviews gehouden met vier inwoners uit het Nederlands-Limburgse deel van de Euregio Maas-Rijn, waarbij gepoogd is dit een zo divers mogelijke groep te laten zijn. Tenslotte is een interview gehouden met dhr. Eric Geurts, gedeputeerde mobiliteit, stedelijke ontwikkeling en toerisme van de Limburgse Staten, waarin hij zijn visie gaf op de grensoverschrijdende samenwerking met nadruk op de culturele elementen vanuit zijn functie als gedeputeerde. Gezien het feit dat dit laatste interview gehouden wordt met een persoon vanuit een professioneel perspectief, in tegenstelling tot het persoonlijk perspectief van de eerste drie interviews, heeft het interview met de gedeputeerde een iets andere insteek en interviewgide. De beide interviewsguides zijn te vinden in de bijlagen 8.3 en 8.4. De volgende paragrafen zullen de resultaten per respondent behandelen, inclusief commentaar vanuit persoonlijke observaties.

5.1 Interview 1

Het eerste interview is gehouden op 19 juli 2018 met een echtpaar van 45 en 41 jaar oud wonend te Heerlerheide, een wijk van de stad Heerlen in de zuidoosthoek van Nederlands-Limburg vlak aan de Duitse grens. De familie van de man is afkomstig uit Amsterdam en Sittard en hij is zelf opgegroeid in Brunssum. De vrouw komt oorspronkelijk uit Beegden, een kerkdorp in Midden-Limburg. Het interview duurde 1 uur en 10 minuten.

Zoals verwacht is het aspect dat het eerst aan de oppervlakte komt waarvoor de twee respondenten de grens overgaan het verschil in prijzen ten opzichte van Nederland; dit is een veelvoorkomend verschijnsel in de grensstreken. Zo gaan zij vaak naar Duitsland voor boodschappen, aangezien verschillende A-merken hier goedkoper zijn, en naar België voor benzine en tabakswaaren, gezien de vele malen lagere accijns die hier wordt geheven op dit soort producten. Omdat de vrouw in Stein werkt nabij de Belgische grens is het niet nodig een bijzonder grote extra afstand te rijden om te tanken in België. Verschillen in wetgeving spelen ook omgekeerd mee voor bijvoorbeeld Duitsers; waar winkels in Duitsland vaak op zondag dicht zijn, is dit in Nederland niet het geval, waardoor grenssteden, in het bijzonder Roermond met het Designer Outlet Center, op zondagen vaak een enorme toestroom aan Duitsers te verwerken krijgen. Daarbij is de invoering van de euro ook van groot belang geweest; deze neemt de barrière van vreemde valuta inruilen weg.

Deze wisselwerking heeft positieve gevolgen voor bijvoorbeeld de taalvaardigheid en gastvrijheid van zowel Duitsers als Nederlanders. Zo zijn in de grensregio in Limburg meerdere reclameborden te zien die exclusief in het Duits zijn; er wordt dus al verwacht van de gemiddelde Limburger dat deze voldoende Duits kent van nature om dit toch te kunnen lezen. De respondenten geven ook aan de taalvaardigheid belangrijk te vinden; bij vakanties wordt vaker wel eens gekozen voor vakantieparken in België, en ook nog voor Duitsland willen kiezen in de toekomst, zodat hun kinderen in aanraking komen met het Frans en het Duits. De realisatie op zich dat niet iedereen Nederlands spreekt is hierbij vooral van belang, en nog niet eens zo zeer dat zij de taal leren. Opmerkelijk is dat op een bepaald punt de respondenten aangeven dat Engels en Duits het belangrijkste zijn voor de kinderen om sowieso te leren en dat het aan de kinderen zelf is welke verdere talen zij nog willen leren; blijkbaar valt Frans dus niet onder een in hun ogen noodzakelijke taal om te kennen. Dit geeft al een eerste signaal dat de culturele integratie tussen Duitsland en Limburg beduidend geslaagder is dan tussen Wallonië en Limburg.

Zo geven de respondenten aan vaker in Herzogenrath (net over de Duitse grens bij Kerkrade) boodschappen te gaan doen en dat zij zich daar goed in het Duits verstaanbaar kunnen maken en dat de Duitse medewerkers in geval van nood ook best wel een aardig woordje Nederlands spreken. Er is dan ook geen sprake van een “cultuurschok” of iets dergelijks; het enige dat opvalt zijn een aantal fysieke kenmerken die beduidend verschillend zijn, zoals de bouwstijlen of bedrading bovengronds. Dit betekent dat er voor hen in principe geen onderscheid meer bestaat tussen het ondernemen van bepaalde activiteiten in Duitsland of Nederland, wat dus wil zeggen dat de Duits-Nederlandse grens hier als barrière eigenlijk niet meer bestaat. Sterker nog, zij voelen zich als Nederlander daar vaak zelfs extra welkom; alsof de medewerkers extra hun best voor hen zouden doen.

Wel blijft het taalverschil nog een barrière voor complexere sociale handelingen; dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat het gezin niet graag te ver van de Nederlandse grenzen op vakantie gaat vanwege de kleine kinderen uit angst dat hen iets overkomt en zij niet voldoende “medisch” Duits spreken, ondanks dat zij dit op “sociaal” niveau wel kunnen. Zij geven ook aan dat deze barrière vele malen groter is als zij in Wallonië zijn. In hun ervaring zijn de Walen beduidend stugger zijn in hun taalgebruik dan Duitsers, en, hoewel zij prima Engels zouden kunnen spreken, ze dit vaak simpelweg weigeren. Zij geven wel aan dat in de grote winkelketens zoals de Primark in Luik de medewerkers wel Engels of Vlaams-Nederlands spreken, maar dit in kleinere speciaalzaken bijna niet het geval is. In hun ervaring is de Vlaming en de Duitser ook “vriendelijker” en “socialer” dan de Franstalige Belg.

De respondenten hebben zelfs al eens overwogen om in Belgisch-Limburg te gaan wonen. Dit had vooral te maken met belastingvoordelen en betere sociale voorzieningen hier. Dit hebben ze uiteindelijk niet gedaan vanwege de kinderen die dan uit hun omgeving worden gehaald, de woon-werk afstanden en de familie die je achterlaat, maar ze hadden geen twijfel erover dat ze zich thuis zouden hebben gevoeld in Belgisch-Limburg. Op de vraag waarom zij Duitsland nooit hadden overwogen werd beantwoord met dat de financiële voordelen daar minder zijn, en dat je dan volwaardig Duits moet kunnen spreken. Hoewel zij aangaven dat het zeer aan Duits grenzende dialect het wel mogelijk zou maken voor oorspronkelijke inwoners van Heerlen en vooral Kerkrade om zich goed verstaanbaar te maken tegenover het lokale dialect daar, spreken geen van beiden dit. De man spreekt alleen Nederlands, omdat in de tijd dat hij opgroeide het naar eigen zeggen ouders werd aangeraden geen Limburgs te spreken tegen hun kinderen omdat dit hun ontwikkeling van het Nederlands zou remmen. De vrouw spreekt een Midden-Limburgs dialect, wat beduidend verschillend is; zij vindt het ook belangrijk dat hun kinderen wat van het Limburgs meekrijgen, zodat zij het op zijn minst kunnen verstaan later in hun leven gezien de nog altijd dominante positie die dit dialect inneemt in het dagelijks leven.

De respondenten zouden echter absoluut niet in de Randstad of andere delen van het noorden van Nederland willen wonen. Vooral de man ervaart hier een grote weerstand op het moment dat er al iemand aankomt met een Limburgs accent, zoals hij heeft. Dit blijkt uit de volgende anekdote die hij vertelt: *“Heel toevallig... Een auto... Heb ik laatst een andere auto gekocht. Heel toevallig heb ik die dus in de Randstad gekocht, daar stonden er toevallig drie die mij bevielen, net boven Rotterdam. En ja, je wordt niet voor vol genomen. En toen heb ik tegen die man gezegd: “Ja, als jij je auto niet wil verkopen vind ik het prima.” Ik zeg: “Er zijn genoeg mensen die auto’s aanbieden.” En toen zegt hij: “Ja, dan ga je toch!” Ja, prima! [Serieus?] Ja, serieus! En ik had het idee dat dat dus echt kwam omdat ik uit Limburg kwam; dat idee had ik dus echt. En het maakt mij niet uit; als jij zo wil zijn, dan krijg jij mijn geld niet!”*

De vrouw vult dit aan: *“Maar ik heb daar meer het gevoel, in Rotterdam, Amsterdam, Den Haag, de grote steden eigenlijk, meer in het buitenland zit als dat ik naar België of Duitsland ga.”* Op de vraag of Franstalig België hierop een uitzondering vormt wordt instemmend gereageerd: *“Dat is een ander verhaal; dan heb ik ook het gevoel dat ik in het buitenland zit.”* De man benadrukt opnieuw hoe je daar Engels of Duits aanbiedt en gewoon geen antwoord krijgt, ondanks dat ze het wel zouden kunnen spreken; de Franstalige Belg is zo trots op zijn taal dat hij vindt dat dat de wereldtaal moet zijn. Dit ondersteunt hij met een tweede anekdote: *“Ik op z’n Engels: ‘Can I change this money?’ en dan staan ze je aan te kijken: ‘Non, Français, Français.’ ‘Nein, ich kann auch ein bisschen Deutsch.’ ‘Non, non, non.’ Dus ik draai me om naar mijn vrienden en ik zeg in het Nederlands: ‘Hoe kan ik godverdomme nou dat geld wisselen?’ En wat meen je dat-ie zegt? ‘Geld wisselen? Kom maar!’ Want de Nederlandse gulden was vrij sterk, dus die zagen ze graag.”*

De respondenten sluiten af door te zeggen dat ze het goed vinden dat er steeds meer Europese samenwerking en lokale grensoverschrijdende samenwerking komt. Zij zijn er bijvoorbeeld ook blij mee dat de voetbalclub waar hun oudste dochter lid van is af en toe toernooitjes organiseert met clubs over de grens. Het samen organiseren van dergelijke evenementen creëert een betere onderlinge verstandhouding. Dit zie ik persoonlijk terug in het initiatief om elk jaar een Duits schuttersfeest te bezoeken van Schutterij St. Martinus Horn nadat zij erg enthousiast waren over het Europees Schutterstreffen in het Duitse Peine in 2015. Ook professioneel komt de man veel in aanraking met Duitsers die in Nederland werken; deze spreken prima Nederlands en hier heeft hij ook goede ervaringen mee.

Al met al komt uit dit interview duidelijk een positief beeld naar boven over Duitsers en Vlamingen, met name omdat ze ook veel met elkaar in contact komen op positieve wijze. Voor de Franstalige Belgen hebben ze echter weinig goede woorden over, als ze het er überhaupt over hebben. Meestal moest er doorgevraagd worden over hun mening wat betreft Wallonië omdat ze het zelf alleen maar over Duitsland en Vlaanderen hadden wanneer het over het buitenland ging tijdens het interview. Dit is op zich al een symptoom van een gebrekkige onderlinge verstandhouding.

5.2 Interview 2

Het tweede interview is gehouden op 23 juli 2018 met een vrouw van 67 jaar oud, die gedurende haar leven op verschillende plaatsen in Limburg heeft gewoond. Haar familie komt oorspronkelijk uit Zuid-Duitsland, en is naar Limburg getrokken rond 1890 om in de mijnen te gaan werken. Zij is opgegroeid in het dorp Nieuwenhagen, nabij Landgraaf, in een echt mijnwerkersgezin, en al op vrij vroege leeftijd naar Amsterdam vertrokken. Wat verder in haar leven is ze weer terugverhuisd naar Limburg, eerst naar Heerlen, toen Maastricht, Nuth, Geleen, en Roermond, om tenslotte in 2004 te belanden in het Midden-Limburgse Horn. Het interview duurde 1 uur en 25 minuten.

Het perspectief vanuit de mijnbouw is nogal onderbelicht gebleven in het literatuuronderzoek van de thesis, wat duidelijk blijkt tijdens dit interview, aangezien de mijnbouw verregaande gevolgen heeft gehad voor alle inwoners van Zuid-Limburg in de ervaringen van deze respondent. Zij vertelt dat het geloof en de mijnbouwindustrie bepaalden wat er gebeurde in de Mijnstreek; blijkbaar ondersteunde de mijnbouw net zozeer als de Rooms-Katholieke Kerk de culturele activiteiten hier, en dan vooral financieel. Dit had twee redenen. Aan de ene kant ondersteunden zij zo hun werknemers extra, omdat deze allemaal bij de lokale verenigingen zaten, en aan de andere kant was dit om het volk te binden.

Dit was nodig omdat de mijnen nogal wat slachtoffers maakten, wat blijkt uit de geschiedenis in haar eigen familie: *“Er zijn van de hele mannelijke tak van mijn familie, waren er maar twee mensen die uiteindelijk, even los van de gevolgen van de mijnen, zijn er maar twee die het hebben overleefd. Althans die ouder zijn geworden dan zeventig jaar. De rest was van tevoren of verongelukt, of aan stoflongen overleden, of als direct gevolg van werken in de mijn dusdanig versleten dat ze gewoon daar aan overleden.”* Verder kwamen heel veel arbeiders uit compleet andere regio's van Nederland en andere landen, die ook cultureel geïntegreerd dienden te worden. Het feit dat iedereen die iets te vertellen had, dus de eigenaren van mijnen, ook altijd buitenlands of uit het westen waren, maar nooit uit Limburg zelf, heeft nogal wat weerzin opgewekt tegenover “die Holländer”, zoals ze in de mijnstreek worden genoemd. Deze instroom migranten heeft het dialect in met name Heerlen behoorlijk aangetast. Het Heerlens dialect is door de enorme instroom van arbeiders en eigenaren die het Standaardnederlands spraken, verwaterd. Dit biedt misschien ook een verklaring voor de merkwaardige situatie die in het eerste interview door de vrouwelijke respondent werd aangehaald, namelijk dat zij in Midden-Limburg altijd in het Limburgs dialect wordt aangesproken, maar in Heerlen, ook als zij zelf in het dialect begint, vaak in het Nederlands antwoord krijgt.

Deze grensregio kent volgens de respondent een lange geschiedenis van onderlinge verwevenheid tussen Duitsers en Nederlanders. Zij geeft aan dat ze bij elkaar in de verenigingen zitten, vrijwel hetzelfde dialect spreken, en vaak ook Duitse wortels in de familie hebben mede door de mijnwerkersgeschiedenis. Over het algemeen is het gebied ten oosten van Nuth vooral georiënteerd op de Duitse stad Aken en het gebied ten westen hiervan vooral op de Westelijke Mijnstreek (Sittard en omstreken). Ter illustratie van de verwevenheid haalt ze hierbij een zeer extreem voorbeeld aan van de Nieuwstraat/*Neustraße*, een straat in Kerkrade/Herzogenrath waar de landsgrens 2 kilometer precies over het midden van de straat loopt, waardoor effectief een helft Duits en een helft Nederlands is. Deze twee steden hoorden vroeger bij elkaar als het Land van 's-Hertogenrade, maar werden gesplitst bij het Congres van Wenen, en zijn sinds 1991 weer symbolisch verenigd als grensoverschrijdende stad Eurode.

De respondent geeft aan dat de Duitse grens, zelfs in de tijd dat er douane was, door haar nooit echt als grens werd ervaren. Als kind kon ze simpelweg over de grens fietsen, de douane zwaaide gewoon, en ze was in Duitsland. Ook hielp het feit dat de respondent zelf Duits spreekt, aangezien haar vader dus uit Duitsland kwam en principieel weigerde om een andere taal te spreken. Als kind heeft ze om die reden ook *“niet ervaren dat er echt een onderscheid was. En dat heeft ook te maken met de vermenging van de bevolking. Ik ben natuurlijk opgegroeid in een, je zou bijna kunnen zeggen, multiculturele gemeenschap, want, ja, er zitten Russische namen tussen, Poolse namen tussen, heel veel Duitse namen tussen, ja, autochtone bevolking ook wel. [...] Ja, dus in dat hele gebied, dus de hele Oostelijke Mijnstreek, zie je een verbastering van Duitsers, Polen, Russen, Slovakken...”* Ze ondersteunt dit ook met een verhaal dat vrouwen die na de oorlog zwanger bleken te zijn van de bevrijders, en dan vooral donkere Amerikanen en Canadezen, veel meer een stigma ondervonden dan vrouwen die zwanger waren geraakt van Duitsers; dit is een schril contrast met gebeurtenissen in de rest van het land, waaronder de bekende verhalen waar vrouwen die met de bezetter hadden geslapen publiekelijk werden vernederd tijdens de bevrijding. Natuurlijk kwam dit volgens de respondent ook vanwege de streng katholieke levensovertuiging in die tijd waarbij het absoluut taboe was om zonder getrouwd te zijn zwanger te raken.

Al op 17-jarige leeftijd is ze naar Amsterdam vertrokken om daar te studeren; ze paste naar eigen zeggen niet in het “regime” van deze conservatieve streek waar ook niet werd verwacht van meisjes dat ze überhaupt gingen studeren. Gevraagd naar het cultuurverschil en de acceptatie zegt ze dat ze eigenlijk niet merkte dat er op haar werd neergekeken als Limburger, met uitzondering van de gebruikelijke grapjes betreft het achtergestelde gebied en het accent. Ze maakt wel duidelijk dat het hier een hele andere periode betreft: de tijd van de democratisering en *flowerpower* toen eigenlijk alles mocht en iedereen mee mocht doen en je met iedereen vrienden kon zijn. Daarom beschouwde ze Amsterdam ook als een wereld die voor haar open ging. In 1978 verhuisde ze terug naar Limburg en voor haar leek het alsof er helemaal geen vooruitgang was geboekt in het zuiden, zeker ten opzichte van de Randstad. Intussen was de mijnbouwindustrie vertrokken en was van de eens bloeiende steden in Zuidoost-Limburg, zoals Heerlen, niets meer over. Naar haar zeggen zal dit ook wel invloed hebben gehad op de grensoverschrijdende samenwerking die juist op deze mijnbouw was gebaseerd. Pas in recentere tijden begon dit weer op te krabbelen, maar of dit door ingrijpen van de Euregio Maas-Rijn kwam kan ze niet bevestigen.

Ze geeft aan dat er waarschijnlijk een natuurlijk economisch verkeer bestaat tussen Limburg en omliggende grensstreken, en de cultuurbeleving, de manier waarop het verenigingsleven zich heeft ontwikkeld, ook ongeveer gelijk is. Hetzelfde geldt voor de taal; als je dialect spreekt over de Duitse grens kunnen ze je ook gewoon verstaan. Dit maakt de samenwerking over de grens volgens haar beduidend makkelijker. Als gedeeltelijke verklaring zegt ze dat het ook te maken met de unieke ligging van Limburg, waarin het bijna volledig omringd is door buitenland. Dit leidt er volgens haar ook toe dat de Limburger zich meer níet Nederlander voelt dan wel. De respondent geeft zelf ook aan zich eigenlijk niet echt Nederlander te voelen, maar meer Limburger.

Een uitzondering op alle positieve uitspraken over de buurculturen vormt wederom Wallonië, waarover desgevraagd opnieuw wordt aangegeven dat zij simpelweg weigeren Nederlands te spreken, ondanks dat zij dit waarschijnlijk gewoon zouden kunnen. Net als in het eerste interview wordt het Franstalige België dus in eerste instantie genegeerd door de respondent wanneer deze praat over grensoverschrijdende samenwerking.

5.3 Interview 3

Het derde interview is gehouden op 13 augustus 2018 met een man van 50 jaar oud wonend in het landelijke gebied tussen Thorn en Wessem, onderdeel van de gemeente Maasgouw in de noordwesthoek van Nederlands-Limburg vlak aan de Belgische grens. Hij is opgegroeid op een boerderij in diezelfde streek en afkomstig uit een wat welgestelder boerengezin. Het interview duurde 50 minuten.

Net als de vorige respondenten geeft hij aan vooral over de grens te gaan om te tanken, aangezien dit in België goedkoper is, en wel eens naar Duitsland te gaan vooral voor uitstapjes. Hij heeft de grens nooit als barrière ervaren, ook vroeger niet. Net als de respondent van het tweede interview had hij de ervaring dat de douaniers vrij makkelijk waren; als voorbeeld geeft hij de douanier bij de Belgische grensovergang bij Kessenich, die met zijn voeten op tafel lag en als je langzaam langs kwam gereden maakte hij een beweging met zijn voet en kon je doorrijden. Daar komt nog eens bij dat hij vloeiend Duits spreekt, wat de taalbarrière volledig wegneemt. Vroeger waren er namelijk alleen goede kinderprogramma's op de Duitse Tv-zenders, die zij gewoon konden ontvangen; zo is hij dus al vanaf dat hij klein was opgegroeid met de Duitse taal.

Hij had dan ook op de middelbare school geen noodzaak om bij het vak Duits allemaal rijtjes van naamvallen en dergelijke uit zijn hoofd te leren totdat hij ertoe werd gedwongen. Hij merkt op dat het zorgwekkend is hoe weinig Duits je daadwerkelijk leert van school, omdat je na 5 jaar les eigenlijk nog steeds niet eens *“vakantie-Duits”* spreekt: *“de regels, de grammatica, de vocabulaire uit je hoofd knallen, en dan nog blij zijn dat je bij de bakker een brood kunt bestellen”*. Hij merkt op dat de huidige jonge generatie steeds minder goed Duits spreekt, wat volgens hem ook mede wordt veroorzaakt doordat alle kinderprogramma's tegenwoordig in het Nederlands nagesynchroniseerd zijn; er is geen prikkel meer om Duits te leren zo. Hoe vloeiend de respondent wel niet in de Duitse taal is, blijkt uit het onbewuste gebruik van het Duitse voegwoord *“oder”* in plaats van het Nederlandse voegwoord *“of”* toen hij twee Duitse tv-programma's noemde.

Het feit dat de respondent vloeiend Duits spreekt heeft hem in zijn leven in de grensstreek erg geholpen. Zo heeft hij in een fotozaak in Roermond gewerkt waar hij Duitse klanten moeiteloos te woord kon staan, behalve als het ingewikkelde vaktermen betrof. Hij heeft daarom ook geen idee hoe het gesteld is met de Nederlandse taalvaardigheid aan de Duitse zijde van de grens, want hij heeft nooit Nederlands hoeven te gebruiken hier. Wel merkt hij op dat sommige Duitse collega's best een aardig woordje Nederlands konden spreken.

Frans spreekt de respondent niet, maar in Wallonië komt hij ook vrijwel nooit. Ook hij heeft de ervaring met Walen dat zij erg stug zijn wat betreft het wisselen van taal, ondanks dat zij wel Nederlands kunnen spreken, zoals blijkt uit de volgende anekdote: *“We waren in Brussel voor een museumbezoek en ik had mijn jas ingeleverd bij de foyer [...] en ik kwam terug en... jas pleite; ik kon hem niet meer vinden, en hij sprak alleen maar Frans. En toen was ik zó kwaad, pissig, en dat straalde er zo ook gewoon vanaf, dat hij plotsklaps in een keer Nederlands kon praten.”*

De respondent is lid geweest van zowel de kerkelijke harmonie van Thorn aan de Belgische grens als de harmonie van Posterholt aan de Duitse grens. De harmonie van Thorn werd bijzonder vaak gevraagd om in Vlaanderen te spelen, vooral in de periode dat zij een Belgische dirigent hadden, en ook in de rest van Nederland. De harmonie van Posterholt daarentegen werd zowat nooit gevraagd om in Duitsland te spelen. Nou waren er ook duidelijk kwalitatieve verschillen die hierop van invloed waren, maar toch blijken persoonlijke contacten hierbij erg van belang. Dat iemand van het bestuur of de dirigent iemand kent van een muziekgezelschap ergens anders is bijna een vereiste om daar te kunnen optreden. Zo heeft de harmonie van Posterholt wél ooit een concertreis naar Spanje gemaakt omdat daar een Nederlandse dirigent zat die de harmonie van Posterholt kende, maar nooit naar Duitsland. Hij geeft aan dat de joekskapel (in andere delen van Nederland bekend als een dweilorkest; een soort carnavalsband) van Posterholt vaker in Duitsland optreedt, ook omdat dit logistiek natuurlijk niet zoveel werk vergt als een concertreis van een harmonie. Dit soort reizen zijn wel van belang voor onderlinge contacten, omdat het niet ongebruikelijk is dat goede muzikanten van bezoekende orkesten gevraagd worden om in het lokale orkest mee te spelen als huurling; zo is de respondent immers ook vanuit de kerkelijke harmonie van Thorn bij Posterholt terechtgekomen.

De respondent is over het algemeen wel wat gedesillusioneerd over de Limburger; op de vraag wat Limburgers nou typeert antwoordt hij tegen alle andere bronnen in met *“eigenlijk volgens mij bijna niks meer”*. Hij zegt dat ze ondertussen net zo vervreemd met je zijn als iemand uit de Randstad. Deze unieke visie kan ook te maken hebben omdat hij zo afgelegen woont; hij zegt immers ook dat het wonen daar ervoor heeft gezorgd dat hij niet buiten speelde maar voor de televisie Duits leerde!

5.4 Interview gedeputeerde

Het vierde interview met de gedeputeerde mobiliteit, stedelijke ontwikkeling en toerisme Eric Geurts is gehouden op 14 augustus 2018 op het Gouvernement (het Limburgse provinciehuis; net als de titel gouverneur een in Nederland unieke benaming) te Maastricht. Het interview duurde 38 minuten.

Vanuit zijn eigen portefeuille is het eerste waarover de gedeputeerde begint wat betreft grensoverschrijdende samenwerking de fysieke omgeving en infrastructuur. Hij legt uit hoe de provincie Limburg in samenwerking met de overheden op Euregionale schaal hoog inzet op het verbeteren van de fysieke verbindingen met België en Duitsland, waarbij hij de treinverbindingen Venlo-Düsseldorf, Heerlen-Aken en Luik-Maastricht noemt. Ook noemt hij de provinciale wegen, zodat deze beter aansluiten op het Duitse wegennet, en dan vooral de weg Sittard-Düsseldorf, die reeds voltooid is, en de opwaardering van de N280 in Roermond, met name voor de grote instroom Duitse klanten van het Designer Outlet Center, die deze weg in zijn huidige staat tot de flessenhals van Midden-Limburg maken.

De gedeputeerde werkt samen met Belgisch-Limburg, vooral op toeristisch gebied, om Limburg te verkopen als één product. In het Duitse Ruhrgebied brengen zij bijvoorbeeld samen een krant uit, waar zij Limburg als één productie etaleren en waar ook alle attracties in worden verkocht. Op de opmerking dat Limburg niet echt één geheel vormt, aangezien er nog steeds een grote mate van onderlinge diversiteit is, reageert hij door te stellen dat dit natuurlijk waar is, maar dat iemand van buiten niet deze verschillen even duidelijk ziet als iemand van binnen Limburg. Daarbij is die diversiteit ook de Limburgse kracht volgens hem; de provincie heeft namelijk alles. Hij noemt hierbij het contrast tussen het heuvelland in het zuiden, het merengebied in het midden en het duingebied in het noorden, die elkaar perfect aanvullen. Op deze zelfde manier zijn steden als Maastricht, een echte cultuurstad, Heerlen, een echte *“urban stad”* die wat rauwer is door zijn geschiedenis als mijnwerkersstad, en Roermond, een echte koopstad, ook compleet verschillend, maar zo is er voor iedereen wat. Roermond noemt hij hier het *“grootste pretpark van Nederland”* omdat het Designer Outlet Center hier per jaar 6 miljoen bezoekers trekt per jaar, wat meer is dan zelfs de Efteling met 4 à 5 miljoen bezoekers. Wat hij ook als belangrijk aanstipt is dat al deze bezoekers die het Designer Outlet Center in Roermond aantrekt, welke vaak uit heel Duitsland, en niet alleen de grensregio's, komen, hen ook de kans geeft kennis te maken met Limburg: *“als dát de entree is voor Limburg, dan is dat prima; maar dan moet je het ook op die manier gebruiken.”*

Verder benoemt hij het belang van het leren van de, zoals hij het noemt, *“taal van de grens”*, zodat je ook de taal spreekt van de burens; dit subsidiëren ze. Ook hebben ze instituten die kijken naar institutionele belemmeringen, zoals belastingen en regels over de grens waar mensen tegenaan lopen, en mensen daarmee helpen en waar mogelijk deze drempels verlagen. Wanneer hij wordt gevraagd wat het allerbelangrijkste aspect van grensoverschrijdende samenwerking is benoemt hij zonder twijfel de taal. Verrassend genoeg plaatst hij institutionele belemmeringen hier zelfs ondergeschikt aan, terwijl de literatuur hier juist een op zijn minst nevensgeschikte rol aan toebedeelt: *“We hebben het altijd over belastingverschillen en dat soort dingen, dat dat een belemmering is om in het buitenland te gaan werken. Geloof het maar niet! Het gaat om schrijfvaardigheid, het gaat over spreekvaardigheid; dat is de eerste belemmering. Als jij een goede baan kan krijgen in Duitsland, en die hier niet te krijgen is, en je hebt niet die taalbarrière, dan pak je gewoon die baan. [De institutionele verschillen] neem je voor lief; daar kom je toch wel overheen.”*

Daarnaast heeft de provincie Limburg ook wat operationele zaken die zij samen doen met de buitenlandse grensregio's, zoals het verbinden en versterken van elkaars fietsnetwerken, en het organiseren van evenementen, waarbij hij als voorbeeld 'Eroica' noemt, wat een fietstocht door Nederland en België is. Ook verbeteren zij de toeristische veerponten over de Maas, zodat deze als barrière tussen Nederland en België wat meer wordt weggenomen. Als voorbeeld van samenwerking met de Duitse grensstreek noemt hij de onthulling van een Joods monument op een plek waar veel joden in de Tweede Wereldoorlog ondergedoken zaten, waarbij dan ook Duitse onderwijsinstellingen werden uitgenodigd. De samenwerking tussen grenssteden als Landgraaf/Übach-Palenberg en Kerkrade/Herzogenrath noemt hij al van nature zeer hecht zijnde.

Gevraagd naar de samenwerking met de Franstalige provincie Luik geeft de gedeputeerde aan dat Eijsden en Margraten wel een zeker samenwerkingsverband hebben met de Voerstreek, en dan vooral op toeristisch gebied. De Voerstreek spreekt echter wel nog gewoon Nederlands en Limburgs. Het feit dat minder mensen Wallonië bezoeken vanuit Limburg *"komt gegarandeerd door de taalbarrière. Ik ga zelf ook eerder naar Hasselt dan naar Luik"*, verklaart hij. Bij bijeenkomsten tussen burgemeesters van de grensgemeenten zijn volgens de gedeputeerde ook tolken nodig, wat vooral nodig is vanwege de gebrekkige kennis van het Frans aan Nederlands en Duitse zijde. Er is geen lingua franca die iedereen spreekt in de complete Euregio, of er zou al teruggevallen moeten worden op Engels.

Een Franstalige Belg iets anders laten spreken dan Frans is echter bijzonder moeilijk volgens de gedeputeerde, in lijn met wat uit de vorige interviews is gebleken. Wanneer hij om een reden hiervoor wordt gevraagd, antwoordt hij met: *"Cultuur. Als wij vergaderen, dat interesseert mij eigenlijk [niet]... Ja, dat interesseert me wel; dat ding [de geluidsrecorder] staat aan... [gelach] Er wordt een verslag gemaakt, en als er een verslag wordt gemaakt heb ik altijd zoiets van: als de hoofdlijn klopt, als het de essentie is van wat er besproken is, dan vind ik dat prima. Maar de Waal, die gaat altijd op de woord en de komma het verslag controleren en corrigeren. Dus als je een vergadering hebt met Walen en Fransen; die vinden de titulatuur belangrijk, die vinden alles belangrijk. Wanneer zij bijvoorbeeld een zin hebben uitgesproken, dan moet deze zin exact zo worden weergegeven."*

Dit staat in scherp contrast met zijn ervaringen in het samenwerkingsverband 'Charlemagne' waar de stadsregio Aken, de Duitstalige gemeente Eupen in Oost-België, en Zuidoost-Limburg onder vallen. Hier merkt hij op dat de Duitstalige Belgen toch echt meer Duits zijn, wat voor hem synoniem staat aan makkelijker mee samen te werken, en over de burgemeester van Eupen ontvalt hem zelfs een zeer belangrijke uitspraak voor dit onderzoek: *"eigenlijk is het gewoon een Limburger"*. Uit dit citaat blijkt, in lijn met het literatuuronderzoek, waaruit is gebleken dat de regio Eupen veel Limburgse eigenschappen bezit, dat de grote spreiding van het oude Limburgse cultuurgebied tot buiten de huidige landsgrenzen dus wel degelijk ook in de praktijk de contemporaine samenwerking vergemakkelijkt en bevordert.

De rol van verenigingen als schutterijen en dergelijke in het tot stand komen van een grensoverschrijdende verstandhouding beschouwt de gedeputeerde over het algemeen als vrij klein, aangezien dit een bijzonder selecte doelgroep betreft die ook nog eens heel exclusief is; buitenstaanders komen er niet makkelijk in en dit betekent dat het ongeschikt is om het grote publiek zo met elkaar te integreren. Wel benadrukt hij hoe trots de provincie op het OLS is.

Tegen het einde van het interview komt het belang van de verschillen tussen de verschillende landen aan bod, waarbij mensen bijvoorbeeld over de grens gaan omdat ze daar producten hebben die anders zijn dan in eigen land, of daar goedkoper zijn. Hierbij geeft hij aan dat inwoners van de grensstreken dus groot voordeel hebben bij deze verschillen. Daarop werd hem gevraagd hoe het kan dat een populistische partij als de PVV dan zo een grote achterban heeft in een grensgebied zoals Limburg; en hierop ontstak hij in een vurig slotpleidooi. De laatste uitspraken van het laatste interview sluiten weer feilloos aan op de allereerste zin van de inleiding, en zo is de cirkel van dit onderzoek rond:

A: *“Dat heeft te maken met jouw beginverhaal. Dat is kijken naar de verschillen, en niet naar de overeenkomsten. Want jij zei: “Ja, die dorpen die zijn toch verschillend?” En omdat ze verschillend zijn en hun eigen eigenheid willen bewaren, dat kan daar een reden voor zijn. Mensen zijn bang voor verandering. Het beetje terugverlangen naar de kneuterigheid van de jaren vijftig en dat als heiligdom verkopen. Dat doet de PVV; grenzen dicht, dorp moet dorps zijn, geen buitenlanders in onze kern, want die verzieken alles... Ja, praat maar eens met mensen die de jaren vijftig hebben meegemaakt, je wist niet wat je mee moet maken, daar kunnen we ook niet meer naar terug. Dus je kunt ook de blik naar buiten zetten, zeggen van welke voordelen je pakt dat wij zo lekker dichtbij de grens wonen; dat we vrij die grens over kunnen, dat ik gewoon lekker kan inkopen doen in Duitsland, dat ik het Duitse biertje lekker bij de barbecue kan drinken, of toch dat kruidenworstje wat je in Duitsland wel goed krijgt, of in Wallonië wel goed krijgt en bij ons in de supermarkt niet.”*

Q: *“Is het dan ook belangrijk om binnen de Europese Unie te benadrukken dat iedereen zijn eigenheid kan behouden, ondanks dat er intensievere samenwerking komt?”*

A: *“Ik denk dat de Europese Unie ook haar keuzes moet gaan maken: waar ga je je wel mee bemoeien en waar ga je je niet mee bemoeien? Ga je je bemoeien met hoe lang een worst moet zijn, moet die worst in Europa overal even groot en even dik zijn, of Europa zich gaat bemoeien met de echte grote zaken? En dus van hoe heb je handelsverdragen als grote economische eenheid met de rest van de wereld, dan stel je wat voor, en als Duitsland alleen een deal maakt met de Verenigde Staten of China, dan is Duitsland de derde of de vierde wereldeconomie, maar als Europa dat doet ben je de grootste wereldeconomie. [...]”*

Q: *“En hoe voorkom je dan dat er in Europa steeds meer anti-Europabewegingen ontstaan?”*

A: *“Ja, maar dat is inspelen op het sentiment. Van de ene kant heeft Europa de afgelopen jaren zich ook met ontzettend veel dingen bemoeid en eenheid proberen te creëren waar dat niet gewenst is; dan krijg je dus ook een tegenbeweging. Aan de andere kant: de wereld is aan het veranderen, en dat hou je ook niet tegen. En de mensen willen graag laten overkomen dat je dat zou kunnen tegenhouden. De globalisering die is er. Als je ziet wat op dit moment in Afrika aan de gang is; wij kunnen onze ogen daar niet voor sluiten. Wij kunnen niet zeggen: ach, daar gebeurt niks. Dus dat kun je wel roepen, en dat klinkt fijn, maar als je reëel nadenkt kun je dat niet doen. Klimaatverandering: Nederland kan energieneutraal zijn, maar dat is op wereldschaal natuurlijk helemaal niks. [...] Ook al stelt dat niks voor op wereldschaal, we moeten er toch wat aan doen als voorbeeld. [...] Dus hoe sta je in de wereld? Ben je alleen maar geïnteresseerd in je eigen achtertuin en voortuin, of vind je het ook interessant wat je burens doen, of wat je overburens doen? En ik denk dat laatste moet interessant zijn, dat geldt ook voor een dorp, want dan vorm je een gemeenschap, dan kom je dus ook voor elkaar op, en datzelfde geldt ook op wereldschaal.”*

6 Conclusie

6.1 Beantwoording onderzoeksvragen

In paragraaf 4.2 is uitvoerig de totstandkoming van de Limburgse identiteit en cultuur onder de loep genomen. De provincie had een lange geschiedenis van fragmentatie achter de rug toen deze in 1795 werd verenigd in het Franse departement Nedermaas. Het was na de verdrijving van de Fransen in 1815 dat de Limburgse regio als onderdeel van het Koninkrijk der Verenigde Nederlanden door persoonlijk ingrijpen van koning Willem I de geografisch arbitraire naam Limburg toegewezen kreeg. In 1830 sloot de provincie zich vanwege zijn overwegend zuidelijke erfenis, zoals de katholieke religie en liberale standpunten, bij de Belgische Opstand aan. Vervolgens werd de provincie met het Verdrag van London in 1839 in tweeën gesplitst en tegen wil en dank werd het oostelijke deel van Limburg bij Nederland gevoegd.

De hele geschiedenis van Limburg is vervolgens gevormd onder de externe druk op de Limburgse eigenheid door 'Holland', wat ertoe leidde dat de versnipperde en lokalistische regio zich in een snel tempo begon samen te pakken, en ook zijn blik op het buitenland gericht hield. Omdat veel van hun cultuurelementen, ondanks dat zij niet exclusief waren voor Limburg en vaak in België en Duitsland ook voorkwamen, wél exclusief voor hen waren binnen Nederland werden deze aangegrepen om de Limburger te differentiëren van 'de Hollander'. Dit gebeurde in de negentiende eeuw vooral op het gebied van het dialect, wat sinds de oprichting van de Maastrichtse sociëteit Momus in 1840 gestimuleerd werd, en de Rooms-Katholieke levensovertuiging, die met de oprichting van het bisdom Roermond in 1853, het enige bisdom in Nederland destijds dat samenviel met de provinciegrenzen, zich compleet onafhankelijk van de katholieke kerk in de rest van Nederland zou ontwikkelen tot een baken van de Limburgse cultuur. Toen de macht van het bisdom Roermond halverwege de twintigste eeuw begon af te zwakken nam het verenigingsleven, wat zwaar beïnvloed was door de Limburgse katholieke kerk in de voorgaande decennia, de rol van cultuurdrager over. Hierbij verdienen het schutterswezen, het harmoniewezen, en het carnavalswezen een speciale vermelding; ook al deze cultuurelementen kwamen in de rest van Nederland voor, maar als reactie op de 'verhollandsing' van deze tradities begonnen zij zich steeds meer te onderscheiden van hun Nederlandse tegenhangers. Dit is de cultureel-historische achtergrond van Limburg.

Van deze cultureel-historische eigenschappen zijn een aantal bij uitstek geschikt bevonden om bruggen te slaan met de grensoverschrijdende regio's binnen de Euregio Maas-Rijn, en dit moet met name gezocht worden op het gebied van taal en het verenigingsleven. De rol van religie is in de huidige tijd zo goed als uitgespeeld, anders had dit absoluut een aanknopingspunt kunnen zijn gezien de Rooms-Katholieke geschiedenis van de complete Euregio Maas-Rijn, en de lokalistische volksaard van de Limburgers is eerder een belemmering voor grensoverschrijdende samenwerking, hoewel dit ook het ontstaan van een nationalistisch sentiment, wat in zoveel andere Euregio's een achilleshiel blijkt, in Limburg heeft onderdrukt. De Limburger spreekt een Limburgs dialect, wat wijdverspreid is over de hele Euregio Maas-Rijn, behalve in het zuidoostelijke deel van de Euregio, waar het Ripuarische dialect wordt gesproken (wat wel nog enige gelijkenissen met het Limburgs heeft), en de provincie Luik waar een Waals dialect wordt gesproken en hiermee ook onder een compleet andere tak van de Indo-Europese taalfamilie valt dan de rest van de Euregio, met uitzondering van de Duitstalige Gemeenschap die een Limburgs dialect spreekt. Verder spreekt de Limburger op een redelijk niveau Duits door hun oude culturele banden en demografische vermenging, maar de beheersing van het Frans dat in de provincie Luik wordt gesproken laat duidelijk te wensen over.

De verenigingen liggen cultureel vaak ook dicht bij elkaar. Zo vieren carnavalsverenigingen zowel in Limburg als over de grens de Rijnlandse variant van het carnaval, in tegenstelling tot de rest van Nederland en Vlaanderen, die de Bourgondische variant vieren. Ook de schutterijen, en dan met name in Belgisch- en Nederlands-Limburg, hebben gelijke tradities, zoals de militaristische insteek en het schieten met de 'zwarte buks'. Dit zijn de cultureel-historische elementen die gebruikt kunnen worden ter bevordering van grensoverschrijdende samenwerking in de Euregio Maas-Rijn.

Het blijkt dat de overweldigende factor die gebruikt kan en moet worden voor de bevordering van grensoverschrijdende samenwerking de taal behelst. Hoewel samenwerking tussen verenigingen over de grens in grote mate plaatsvindt staat de effectiviteit hiervan ter stimulering van grensoverschrijdende samenwerking voor de algemene bevolking ter discussie. Het Oud-Limburs Schuttersfeest vormt hiervan zowel volgens de literatuur als de empirische resultaten het hoogtepunt, waarvan ook wordt verklaard dat ten tijde van dit festijn Belgisch- en Nederlands-Limburg gevoelsmatig even één zijn, maar de exclusieve aard van deze verenigingen en de vluchtigheid van het evenement voorkomt dat dit bij de algemene bevolking aanslaat. Natuurlijk is het onderhouden van contacten over de grens evengoed belangrijk voor het kweken van een wederzijdse verstandhouding.

De taal daarentegen is, zeker volgens de gedeputeerde Geurts, de allesbepalende factor die zelfs nog zwaarder weegt dan institutionele belemmeringen over de grens zoals belastingverschillen en dergelijke; als je de taal spreekt, neem je dit voor lief, verklaart hij. Daarom is het belangrijk om al zeer vroeg in te zetten op taalonderwijs, zodat de Limburgers ook goed Duits en Frans kunnen spreken. Verder speelt het gezamenlijke dialect ook een belangrijke rol, want dit neemt de eerste taalbarrières, en dan vooral in de sociale omgang, net zo goed weg; institutioneel is het leren van de standaardtaal echter wel nog van groot belang. Ook zou de etiquette moeten veranderen zodat het algemener geaccepteerd wordt om te 'luistertalen', zoals Cornips het noemt; personen spreken dan gewoon hun eigen aparte taal tegen elkaar. Hoewel hun taalvaardigheid misschien niet genoeg is om het vloeiend te kunnen spreken, kunnen ze het wel gewoon van elkaar verstaan. Tegenwoordig wordt het nog als onbeleefd beschouwd om dit te doen, maar het is wel bijzonder functioneel en elimineert de noodzaak van het gebruik van Engels als lingua franca of het inzetten van tolken.

Dit onderzoek werpt vooral een negatief licht op de provincie Luik binnen de Euregio Maas-Rijn, en deze vormt ook objectief een anomalie binnen de anderzijds redelijk uniforme grensregio. Dit komt vooral door de taalbarrière die hier wordt opgeworpen; Limburgers hebben een minder Frans taalgevoel van nature en bovendien worden de Walen beschreven als te trots om een andere taal dan Frans te spreken. Over de Walen wordt ook beduidend negatiever gesproken in de interviews dan over Vlamingen en Duitsers. Vooral de aanwezigheid van de provincie Luik in het samenwerkingsverband maakt tolken of een lingua franca noodzakelijk, wat alle voordelen tussen de overige grensregio's qua taalgelijkheid teniet doet.

Misschien wordt het inderdaad tijd om minder naar de verschillen en meer naar de overeenkomsten te kijken, die er wel degelijk zijn: zo wordt Limburg nog steeds gepromoot als provincie van de "Luikschen genotzucht", zoals Mathias Kemp dat noemde, wat tegenwoordig als "Bourgondisch" wordt verkocht. De wordingsgeschiedenis van Nederlands-Limburg uit de versplinterde lokalistische bolwerken bewijst dat het mogelijk is om over deze schijnbaar zo grote verschillen heen te stappen en elkaars wel degelijk bestaande overeenkomsten te omarmen; een prototype Euregio sinds 1839.

6.2 Discussie

Dit onderzoek kent een aantal limitaties die vooral het gevolg zijn van de bijzonder korte tijd waarin dit is uitgevoerd, namelijk slechts twee maanden, en dat dit ook nog eens in de vakantieperiode viel.

De timing van het onderzoek maakte het eigenlijk onmogelijk om de respondenten gerandomiseerd en compleet wetenschappelijk verantwoord te kiezen, en ook om genoeg interviews te houden om alle regio's van Nederlands-Limburg evenredig vertegenwoordigd te laten zijn. Zo hebben alle respondenten van dit onderzoek opgemerkt dat zij geen Frans spraken en ook nauwelijks omgang hadden met Wallonen, waardoor slechts een eenzijdig perspectief op de Waals-Limburgse samenwerking is geschetst. Hoewel dit wel degelijk aangeeft dat dit de algemene tendens in Nederlands-Limburg is, wil dit niet zeggen dat de dorpen het dichtst bij Wallonië in Zuid-Limburg hetzelfde anti-Waalse sentiment hebben. Nu moet wel opgemerkt worden dat geen enkel Nederlands-Limburgs dorp aan een puur Frans sprekend deel van België grenst, vanwege de locatie van de Nederlandstalige Voerstreek direct ten zuiden van Limburg. Een diepgaander onderzoek naar deze meest zuidelijke regio is echter wel benodigd alvorens een definitieve conclusie kan worden getrokken dat de Franstalige provincie Luik een anomalie vormt in de Euregio Maas-Rijn.

Om een betere conclusie te kunnen trekken over de grensoverschrijdende integratie is een diepgaander onderzoek nodig waarin alle bevolkingskernen individueel worden uitgelicht, naar het model dat Bakker & van Hout hebben gehanteerd voor hun onderzoek om de werkelijke scheidslijn bloot te leggen tussen het Limburgse en Kleverlandse taalgebied. Gezien het grote culturele onderscheid tussen de verschillende bevolkingskernen in Limburg kan de attitude ten opzichte van de grensoverschrijdende regio's overal anders liggen.

Daarnaast is dit onderzoek ontworpen om een eenzijdig perspectief te geven op grensoverschrijdende samenwerking in de Euregio Maas-Rijn vanuit Nederlands-Limburg. Dit is gedaan om redenen omschreven in paragraaf 3.1, maar om desondanks het complete beeld van de Euregio te krijgen dient een vergelijkbaar onderzoek uitgevoerd te worden in de Duitse en Belgische gebieden, om te zien of men hier vergelijkbare problemen en kansen ziet die de Euregio als geheel kan aanpakken.

Wat overweldigend bleek was dat meer dan alle andere factoren, zowel cultureel als institutioneel, de taalvaardigheid van doorslaggevend belang bleek. Over het algemeen is gebleken dat het ten opzichte van het Duits hiermee in Nederlands-Limburg redelijk gesteld is, maar om deze voorsprong te behouden is het van groot belang om het natuurlijke taalgevoel dat hier, mede dankzij het dialect, heerst op een zo vroeg mogelijke leeftijd aan te vuren door kinderen bloot te stellen aan de Duitse taal. Het onderwijs op latere leeftijd slaagt er namelijk onvoldoende in om dit de nieuwe generatie bij te brengen. Ook het gebrek aan taalvaardigheid en wilskracht om dit te leren vanuit Wallonië is duidelijk geworden en dient te worden aangepakt. Hiervoor zal eerst onderzoek moeten worden gedaan naar de oorzaken van deze stugheid in taalgebruik, waar in dit onderzoek alleen nog naar gespeculeerd is, om vervolgens tot een wetenschappelijk verantwoorde remedie te komen. Gezien de enorme barrière die dit voor vele inwoners van de Euregio opwerpt is het is aan te raden voor de Euregio Maas-Rijn om een prioriteit te maken van het oplossen van de uitzonderingspositie die de provincie Luik op dit moment in het verband inneemt. Dit is naar alle waarschijnlijkheid belangrijker dan het wegnemen van de verschillende institutionele belemmeringen omdat zelfs het meest oppervlakkige contact wordt tegengehouden door de barrière die de Franse taal vormt.

7 Bibliografie

- AEBR, (2008). *Cooperation Between European Border Regions*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- Archer, C. (2008). *The European Union*. Londen: Routledge.
- Arrighi, G. (1994). *The long twentieth century: Money, power, and the origins of our times*. Londen: Verso.
- Bakker, F., & van Hout, R. (2017). De indeling van de dialecten in Noord-Limburg en het aangrenzende Duitse gebied. *Nederlandse Taalkunde*, 22(3), 303-332.
- Baun, M. J. (2018). *An imperfect Union: The Maastricht Treaty and the new politics of European integration*. Londen: Routledge.
- Berkvens, A. M. J. A. (2008). Staatkundige geschiedenis van 'Limburg' 1794-1867. *Ars Aequi*, 57, 886-894.
- Beusichem, M. L. (2006). Schutterijen en Schutterijmuziek in de Negentiende Eeuw.
- Boman, J., & Berg, E. (2007). Identity and institutions shaping cross-border co-operation at the margins of the European Union. *Regional & Federal Studies*, 17(2), 195-215.
- Brenner, N. (1998). Between fixity and motion: accumulation, territorial organization and the historical geography of spatial scales. *Environment and Planning D: Society and space*, 16(4), 459-481.
- Churchill, W. (1946). *I Wish to Speak to You Today About the Tragedy of Europe*. Toespraak gegeven in Zürich, Zwitserland.
- Clifton, J. (2018). *Rating World Leaders: 2018 The U.S. vs. Germany, China and Russia*. Washington: Gallup.
- Collinge, C. (1996). *Spatial articulation of the state: reworking social relations and social regulation theory*. Birmingham: Centre for Urban and Regional Studies.
- Commission of the European Union. (1991). *Joint INTERREG programme for Northern Ireland and Ireland, 1991–1993*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Cornips, L. (2013). Luistertaal. *Dagblad de Limburger*.
- Cornips, L., de Rooij, V., Stengs, I., Thissen, L., Thøgersen, J., Coupland, N., & Mortensen, J. (2016). Dialect and local media: Reproducing the multi-dialectal hierarchical space in Limburg (the Netherlands). *Style, Media and Language Ideologies*, 189-216.
- Creswell, J. W. (2012). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Daan, J., & Blok, D. P. (1969). *Van randstad tot landrand. Toelichting bij de kaart: dialecten en naamkunde*. Bijdragen en mededelingen der Dialectencommissie van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam 37.
- Dohmen, J. (1997). *De vriendenrepubliek: Limburgse kringen*. Nijmegen: Sun.
- EC. (2000). *Practical Guide to Cross-Border Cooperation, 3rd ed.* Gronau: Phare, Association of European Border Regions (AEBR).

- Felling, A., Peters, J., Schreuder, O., Eisinga, R. N., & Scheepers, P. L. H. (1987). *Religion in Dutch society 85: Documentation of a national survey on religious and secular attitudes in 1985*. Amsterdam: Steinmetz Archive.
- Gerrits, M. (2010). Schieringers, Vetkopers en het einde van de Friese vrijheid-De historiografie van veten en partijen in een overgangssituatie. *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 123(2), 254-267.
- Gielen, A. (2008). *Radicalisering en identiteit: Radicale rechtse en moslimjongeren vergeleken*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Habets, J. (1865) *Kronijkje van de stad Roermond*. Publications 2. 410-411.
- Hopkins, A. G. (2011). *Globalisation in world history*. New York: Random House.
- Houtum, van, H., & Strüver, A. (2002). Borders, strangers, doors and bridges. *Space and Polity*, 6(2), 141-146.
- Jenkins, R. (2014). *Social identity*. New York: Routledge.
- Jessop, B. (2002). The political economy of scale. In *Globalization, regionalization and cross-border regions* (pp. 25-49). Londen: Palgrave Macmillan.
- Kaiser, W., & Varsori, A. (Eds.). (2010). *European Union history: themes and debates*. Berlijn: Springer.
- Kemp, M. (1929). *De bonte storm. Een carnavalsroman*. Den Haag: Leopold.
- Kemp, M. (1947). *Limburg, Neerland's Nok*. Maastricht: Uitgeverij Veldeke.
- Köstlin, K., & Bausinger, H. (Eds.). (1980). *Heimat und Identität Probleme regionaler Kultur* (Vol. 7). Wachholtz Verlag.
- Knippenberg, H. (2004). The Maas-Rhine Euroregion: A Laboratory for European Integration?. *Geopolitics*, 9(3), 608-626.
- Kramsch, O., & Dimitrovova, B. (2008). TH Marshall at the Limit: Hiding out in Maas–Rhein Euregio. *Space and Polity*, 12(1), 31-46.
- Krugman, P. (2017). Crises: The price of globalisation?. In *Economics of Globalisation* (pp. 31-50). Londen: Routledge.
- Knotter, A. (2008). Limburg bestaat niet. Paradoxen van een sterke identiteit. *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden / The Low Countries historical review*, 123 (2008), 354-367.
- Lagana, G. (2017). A preliminary investigation on the genesis of EU cross-border cooperation on the island of Ireland. *Space and Polity*, 21(3), 289-302.
- Lawler, S. (2015). *Identity: sociological perspectives*. New York: John Wiley & Sons.
- Lepik, K. L. (2009). Euroregions as mechanisms for strengthening cross-border cooperation in the Baltic Sea region. *Trames: A Journal of the Humanities & Social Sciences*, 13(3).
- O'Dowd, L. (2002). Transnational integration and cross-border regions in the European Union. *Transnational democracy: Political spaces and border crossings*, London: Routledge, 111-128.

- O'Rourke, K. H., & Williamson, J. G. (2002). When did globalisation begin?. *European Review of Economic History*, 6(1), 23-50.
- Orbons, P., & Spronck, L. (1966). Limburgers worden Nederlanders. Een moeizaam integratieproces. In *Publications de la société historique et archéologique dans le Limbourg*, 102, 31-53.
- Oud-Limburgse Schuttersfederatie (s.d.). *De historie van het schutters- en gildewezen*. Opgevraagd op 8 augustus 2018 van <https://www.olsfederatie.com/historie>
- Martinos, H., & Mahnkopf, K. (1999). Institutional Aspects of Cross-Border Cooperation. *Report of Association of European Border Regions, part of the LACE-TAP Project*.
- McCormick, J. (2017). *Understanding the European Union: a concise introduction*. Londen: Palgrave.
- Medeiros, E. (2011). (Re) defining the Euroregion concept. *European Planning Studies*, 19(1), 141-158.
- Meeuwissen, J. (2002). 'Waar het uniform regeert ...!' Collectieve identiteitsprocessen en de Limburgse blaasmuziek (1950-1970). In *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg / Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg*, 47, 157-178.
- Nicolasen, L. (2008, 7 juni). Schei toch uit. On tour met Rita. *De Volkskrant*.
- Nissen, P. (1989). De ontplooiing van het regionaal zelfbewustzijn in de beide provincies Limburg na 1839. *Eenheid en scheiding van de beide Limburgen. Verslagbundel van het op 26 mei te Alden Biesen gehouden congres bij gelegenheid van 150 jaar beide Limburgen*, 181-211.
- Nissen, P. (2000). Constructie en deconstructie van het katholieke Limburg. In *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg / Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg*, 45, 79-95.
- Paasi, A. (2001). Europe as a social process and discourse: considerations of place, boundaries and identity. *European urban and regional studies*, 8(1), 7-28.
- Perkmann, M. (1999). Building governance institutions across European borders. *Regional studies*, 33(7), 657-667.
- Perkmann, M. (2002). Euroregions: institutional entrepreneurship in the European Union. In *Globalization, regionalization and cross-border regions* (pp. 103-124). Palgrave Macmillan, London.
- Perkmann, M. (2007). Construction of new territorial scales: a framework and case study of the EUREGIO cross-border region. *Regional studies*, 41(2), 253-266.
- Perry, J. (2007). 't Nachtegaaltje zingt'. Regionalisme in Nederlands-Limburg 1900-1950. In *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg / Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg*, 52, 7-46.
- Peters, K. (2007). *Het opgeblazen bestuur. Een kritische kijk op de provincie*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- Philips, J.F.R., Jansen, J.C.G.M., & Claessens T.J.A.M. (1965). *Geschiedenis van de landbouw in Limburg 1750-1914*. Assen.
- Ross, G. (1998). European integration and globalization. *Globalization and Europe: Theoretical and Empirical Investigations*, 164-83. Londen & Washington: Pinter.
- Sangiovanni, M. (Ed.). (2006). *Debates on European integration: A reader*. Londen: Palgrave.

Scott, J. W. (2000). Euroregions, governance, and transborder cooperation within the EU. *European Research in Regional Science*, 10, 104-115.

Scott, J. W. (2012). European politics of borders, border symbolism and cross-border cooperation. *A companion to border studies*, 83-99.

Simoen, R. (2016, Mei 24). Op de bres voor het Limburgs dialect. *Dagblad de Limburger*.

Springford, J. (2018). *What's the cost of Brexit so far?* London: Centre for European Reform.

Stichting Maas-Rhein, (1996). *Rapport Annuel 1996*. Stichting Euregio Maas–Rhein: Maastricht.

Strüver, A. (2004). "We are only allowed to re-act, not to act": Eurocrats' strategies and borderlanders' tactics in a Dutch-German cross-border region'. *Cross-border governance in the European Union*, 25-40.

Svensson, S., & Nordlund, C. (2015). The building blocks of a Euroregion: novel metrics to measure cross-border integration. *Journal of European Integration*, 37(3), 371-389.

Swedberg, R. (1994). The Idea of 'Europe' and the Origin of the European Union—A Sociological Approach. *Zeitschrift für Soziologie*, 23(5), 378-387.

Veldeke (2007). Beleidsplan 2007–2010.

Verhaeghe, P. (2012). Identiteit. Amsterdam: Uitgeverij De Bezige Bij BV.

Wijers, C. (2000). 'In één hand de rozenkrans, in de andere een glas bier'. De Limburgse identiteit onder de loep *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg / Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg*, 45 (2000), 111-133.

8 Bijlagen

8.1 Kaart van Euregio Maas-Rijn



EUREGIO

MAAS-RIJN • MAAS-RHEIN • MEUSE-RHIN

ADMINISTRATIEVE INDELING • ADMINISTRATIVE GLIEDERUNG • DIVISION ADMINISTRATIVE



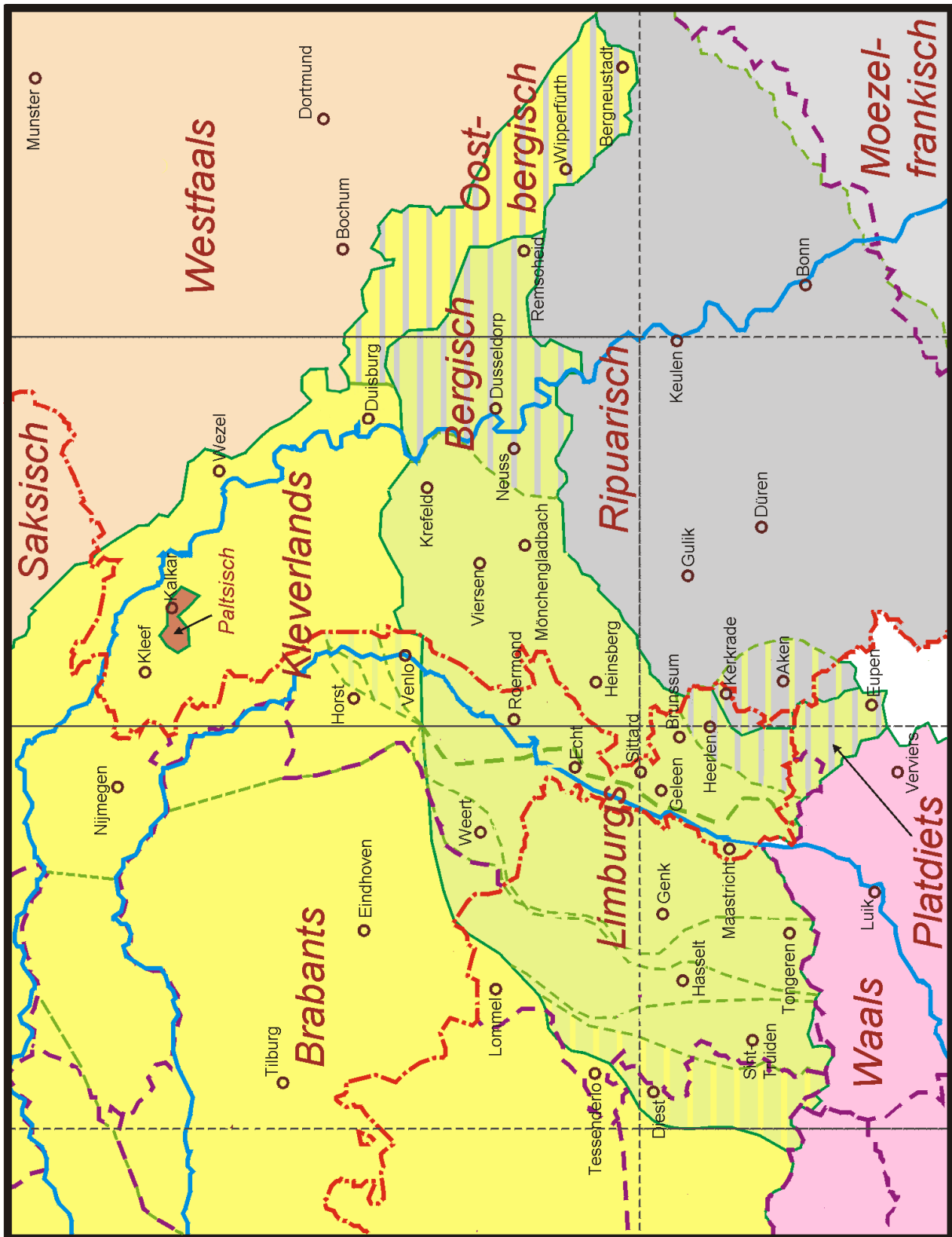
ADMINISTRATIEVE INDELING • ADMINISTRATIVE GLIEDERUNG • DIVISION ADMINISTRATIVE

EUREGIO

MAAS-RIJN • MAAS-RHEIN • MEUSE-RHIN



8.2 Het Limburgs-Nederrijnse dialectcontinuüm



By Meuse-Rhenish-ru.png: Koryakov Yuriderivative work: Hans Erren (Meuse-Rhenish-ru.png) [CC BY 3.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/3.0/>) or GFDL (<http://www.gnu.org/copyleft/fdl.html>)], via Wikimedia Commons

8.3 Interviewguide inwoners

Ga je ooit over de grens (zowel Duitsland, Vlaanderen als Wallonië)?

Waarvoor (Werken, wonen, onderwijs, zorg, shoppen, recreatie, etc.)?

Voelt de grens als barrière? Of is het juist een voordeel?

Wat voor barrières/voordelen zijn er op institutioneel gebied?

Wat voor barrières/voordelen zijn er op cultureel gebied?

Ervaar je een 'alien'-gevoel over de grens t.o.v. Nederland?

Ben je erg gefocust op Nederland?

Wat is er nodig om dat te veranderen?

Hoe zou je de 'Vlaming', 'Waal', en 'Duitser' omschrijven?

Wat maakt de Limburger een Limburger volgens jou?

Voel je je Limburger?

Participeer je aan culturele activiteiten, zoals verenigingen of festiviteiten?

Ervaar je culturele gelijkenissen over de grens? En welke?

Lijkt Duitsland/België op sommige gebieden meer op Limburg dan de rest van Nederland?

Wat voor verschillen ervaar je binnen Limburg?

Wat is de algemene oriëntatie over de grens heen van de samenleving waar je je in bevindt?

Hoe staat het met de taalvaardigheid/gastvrijheid? Is deze eenzijdig/tweezijdig?

Vind je grensoverschrijdende samenwerking een goede zaak en zou dit meer moeten zijn?

8.4 Interviewguide gedeputeerde

Hoe wordt grensoverschrijdende samenwerking bevorderd vanuit de provincie?

Hoe wordt dit bevorderd vanuit de Euregio?

Hoe succesvol is dit?

Wat gebeurt er met betrekking tot culturele samenwerking?

Hoe werkt het verenigingsleven, etc. samen?

Welke mogelijkheden bestaan hiertoe?

Hoeveel bereidheid voor grensoverschrijdende samenwerking komt direct vanuit de bevolking?

Gaat het vooral om bottom-up of juist om top-down samenwerking?

In hoeverre helpt de Limburgse cultuur hierbij?

Hoe is de onderlinge verstandhouding over de grens?

Wat is de algemene opinie t.o.v. Duitsers/Vlamingen/Walen?

Is de grens überhaupt nog een barrière? En waarvoor dan?

In hoeverre zijn de taalverschillen een probleem (en dan met name Frans)?

Wat is volgens u de beste manier om grensoverschrijdende samenwerking te stimuleren?

Is de Limburgse cultuur van nature geschikt voor grensoverschrijdende samenwerking?